

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

Teorinin Pratiğe Yansımış Hâli: Hz. Muhammed'in Örneklığı

The Reflection of Theory in Practice: Hz. Muhammad's Example

Ahmet Emin SEYHAN

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyon/Türkiye

ahmeteminseyhan@gmail.com | orcid.org/0000-0002-5740-487X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 16 Ekim / October 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 17 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi | Published: 30 Aralık / December 2023

Atıf | Cite as: Ahmet Emin Seyhan, "Teorinin Pratiğe Yansımış Hâli: Hz. Muhammed'in Örneklığı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51 (Aralık 2023/2), 136-160.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Teorinin Pratiğe Yansımış Hâli: Hz. Muhammed'in Örnekliliği

Öz

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın aslî kaynağıdır. Onu tebliğ, tebyîn, ta'lim ve yaşayarak temsil görevi öncelikle Hz. Muhammed'e daha sonra ise onun ümmetine aittir. Hz. Peygamber, bu vazifesini yapmış, teoriyi pratiğe dönüştürmüş, Kur'ân'ı anlama ve uygulama çabasının ürünü olan sünnetini Müslümanlara miras bırakmış ve ahirete irtihâl etmiştir. Hz. Muhammed, tebliğ ve beyân ettiği Kur'ân-ı Kerîm'e uygun bir hayat yaşamış, ona aykırı hiçbir söz söylememiştir. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm ile sünnet "et ile tırnak" gibi ayrılmaz bütündür. Kur'ân-ı Kerîm gonca ise sünnet-i seniyye onun "açılmış gül" hâlidir. Sahih sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'in nebevî tefsîri ve hayata açılımıdır. Kur'ân-ı Kerîm anayasa ise sahih sünnet anayasaya uygun yasalardır. Bu itibarla, her iki kaynağın ilkeleri doğru anlaşıldığında Müslümanların çözemeyecekleri hiçbir problem yoktur. Bu makalede Kur'ân'ın ahlâkıyla ahlâklanan, onu yaşanan hayata dönüştüren, bu nedenle de "yaşayan Kur'ân" olarak adlandırılan Hz. Muhammed'in sünnetinin "bireysel, toplumsal ve evrensel boyutları" ele alınmıştır. Zira günümüze kadar yapılan ilmî çalışmalarda genellikle "sünnetin bireysel boyutu" ön plana çıkartılmış, ancak Müslümanlara çok önemli vazife ve sorumluluklar yükleyen diğer iki boyut büyük oranda ihmal edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın temel amacı "sünnetin toplumsal ve evrensel boyutlarına" dikkat çekmek, bunların doğru anlaşılmasına ve Müslümanların sünnet tasavvurlarının olumlu anlamda şekillenmesine katkı sağlamaktır. Çalışmada yöntem olarak Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere Hz. Peygamber'in hayatından bahseden tarih, siyer ve temel hadis kaynakları referans alınmış, sünnetin üç boyutu belirlenirken bu eserlerdeki rivâyetler analiz edilmiş, konu üç ayrı başlıkta incelenmiş ve makalenin hacmini zorlamamak amacıyla sınırlı sayıdaki örnekle iktifâ edilmiştir. Zira Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık risâlet hayatında ortaya koyduğu pek çok bireysel, toplumsal ve evrensel sünnetleri vardır. Çalışmanın sonunda Hz. Peygamber'e itaat ve ittibâ etmekle görevli ümmet-i Muhammed'e birçok vazife düştüğü neticesine ulaşılmıştır. Mü'minler, üsve-i hasene olan Hz. Peygamber'in sünnetinin toplumsal ve evrensel boyutlarını öğrenmek, hem kendilerinin hem de tüm insanlığın maddî ve manevî problemlerine çareler üretmekle mükelleftir. Mü'minler, sünnetin temsil ettiği bütün ilke ve hedefleri göz önünde bulundurarak yeni bir yorumla "toplumsal, bölgesel ve evrensel ölçekte devam eden zulüm, sömürü, açlık, kıtlık, savaş, baskı, işkence ve çevre sorunlarıyla" mücadele etmek, bunlara köklü ve kalıcı çözümler bulmak zorundadır. Mü'minler, "sadece bireysel sünnetleri" yeterli görür, ancak sünnetin toplumsal ve evrensel boyutlarını ihmal ederlerse içine düştükleri sıkıntılardan kurtulamaz, dünyadaki mazlumların umudu olamaz, İslâm medeniyetini yeniden güçlü bir şekilde inşa edemez ve "hayırlı ümmet olma" vasfını kaybederler. Zira her bir Müslüman kendi kişisel hidâyetiyle birlikte tüm insanlığın hidâyetini hedeflemek, bunun için canıyla ve malıyla Allah yolunda mücâdele etmek, sahâbe gibi İslâm'ı tebliğ ve temsil etmek, yeryüzünde barış ve adâleti sağlamak, Hz. Peygamber'in sünnetini "insanlığın örnek alacağı bir modele" dönüştürmek zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Muhammed, Bireysel Sunnet, Toplumsal Sunnet, Evrensel Sunnet.

The Reflection of Theory in Practice: Hz. Muhammad's Example

Abstract

The Koran is the fundamental source of Islam. The duty of announcing it, tabyin, inculcating, and representing through experience belongs to Muhammad, first, and then to his Muslim ummah. The Prophet carried out this duty, put the theory into practice, transmitted his Sunnah, which is the result of his endeavour to understand and practice the Koran, to the Muslims, and shuffled off this mortal coil. Muhammad lived up to the Koran, which he announced and declared, and he never spoke against it. In this respect, the Koran and Sunnah are an inseparable whole like "flesh and nail". If the Koran is a flower bud, "sünnet-i seniyye" is its state of "rose in blossom." Authentic Sunnah is Koran's "nebevî tefsir" and opening to the life. If the Koran is the constitutional law, authentic Sunnah is the law in keeping with the constitutional law. In this respect, when the principles of both sources are correctly understood, there is not any problem that Muslims will not solve. This article discussed the "individual, social, and universal dimensions" of Muhammad's Sunnah that becomes ethical with the ethics of Koran, turns it to life, and for this reason, is called "living Koran." This article discussed the "individual, social, and universal dimensions" of Sunnah of Muhammad who becomes ethical with the ethics of Koran, turns it to life, and for this reason, is called "living Koran." The reason is that, in the scientific studies conducted until today, "individual dimension of Sunnah" has generally been brought to forefront; however, the other two dimensions imposing Muslims important duties and requirements have been ignored to a large extent. For this reason, the main purpose of the study has been to draw attention to the "social and universal dimensions of the Sunnah" and to contribute that they are understood correctly and that the Muslim's concepts of Sunnah are formed positively. In the study, concerning the methodology, the Koran, being in the first place, and the sources of history, prophetic biography, and main hadith sources addressing the life of Muhammad were used as references. When three dimensions of the Sunnah were identified, reports in these sources were analysed, the topic was examined under three separate titles, and the study was satisfied with a limited number of examples in order not to compel the volume of the article. The reason is that there have been several individual, social, and universal Sunnahs that the Prophet introduced during his 23 years-long risâlah. In the article, it was concluded that a lot of duties fall on the Ummah of Muhammed that is in charge of obeying and keeping up with the Prophet. The Believers are obliged to learn social and universal dimensions of the Sunnah of the üsve-i hasene Prophet and to find solutions to the material and spiritual problems of both their own and the whole of humanity. The Believers are obliged to struggle against and find substantial and permanent solutions to "war, persecution, exploitation, starvation, famine, oppression, torture, and environmental issues continuing at a social, regional, and universal scale" with a new interpretation by considering all the principles and objectives that the

Sunnah represents. If the Believers find “only the individual Sunnahs” adequate but neglect the regional and universal dimensions of the Sunnah, they cannot find relief from the problems that they are in, cannot be the hope of the oppressed in the world, cannot powerfully reestablish the Islam civilization, and lose the qualification to “be good ummah”. The reason is that every Muslim has to aim for the true path for all humanity together with the true path for himself to struggle for the sake of Allah with his life and property for this aim, announce and represent Islam like the companions of Prophet Muhammad, to ensure peace and justice in the world, and to transform the Prophet’s Sunnah into “a model that the humanity will take as an example”.

Keywords: Hadith, Muhammad, Individual Sunnah, Social Sunnah, Universal Sunnah.

Giriş

Sünnet, İslâm’ın ikinci temel kaynağı, Kur’ân-ı Kerîm’in ilkelerinin bireysel, toplumsal ve evrensel hayata nasıl aktarılacağını gösteren bir kılavuz, gaye ve hedefleri olan bir zihniyet, bir dünya görüşü ve bir hayat tarzıdır. Sünnet, Hz. Muhammed’in “peygamber sıfatıyla yaptığı” ve Müslümanlardan da yapmalarını istediği fiillerdir. Sünnet, Hz. Peygamber’in toplumsal ve evrensel model oluşturma anlamında insanlığa sunduğu “kalıcı hayat prensiplerini ve yaşamın her alanında uyguladığı Kur’ân’ın ilkelerini” çağın ihtiyaçlarını da dikkate alarak yeniden yorumlama ameliyesidir. Çünkü sünnetin hükme bağlayıp çözüme kavuşturduğu konular şekil bakımından Asr-ı Saadet’e has olsalar da “bu çözümlere hâkim olan ilke ve amaçlar” kıyamete kadar geçerlidir. Dolayısıyla sünnetin ortaya koyduğu ilke ve amaçlar günümüzde “şeklen farklı ama özde aynı meselelerin çözümünde” mü’minlere ışık tutup yol gösterebilir. Bu itibarla mü’minler “hayırlı ümmet” olmak istiyorlarsa sünnetin sadece “bireysel boyutunu” değil “toplumsal ve evrensel boyutlarını” da dikkate almak durumundadır. Çünkü toplumsal ve evrensel planda gerçekleştirilmeyi bekleyen sünnetleri önemsememek ve İslâm’ı sadece “bireysel boyutta yaşanan manevî bir tecrübeye” indirgemek doğru değildir.¹ Nitekim Kur’ân-ı Kerîm Müslümanları; “*Siz insanlar için (tarih sahnesine) çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz*”² şeklinde tanıtmakta ve onlara çok önemli görevler yüklemektedir. Bu bakımdan her bir Müslüman kendi kişisel hidâyetiyle birlikte tüm insanlığın hidâyetini de hedeflemek, bunun için canıyla ve malıyla Allah yolunda mücâdele etmek, Hz. Peygamber’in sünnetini “insanlığın örnek alacağı bir modele” dönüştürmek, yaşadığı çağın şartlarını da dikkate alarak yeni fikir ve projelerle insanlığın sorunlarına köklü ve kalıcı çözümler bulmak zorundadır.³

Bu makalede Kur’ân’ı insanlara ulaştıran, açıklayan, uygulamalarıyla teoriyi pratiğe dönüştüren “Hz. Muhammed’in sünnetinin bireysel, toplumsal ve evrensel boyutları” üç ayrı başlıkta incelenmiştir. Onun söz, tutum ve davranışlarından hareketle “yaşam tarzı” ortaya konulmuş,

¹ Mehmet Hayri Kırbaoğlu, “Sünnet’in Yeni Tanımının Yorumu”, *İslâmî Araştırmalar* 5/3 (1991), 156.

² Âl-i İmrân 3/110.

³ Mehmet Hayri Kırbaoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet -Eleştirel Bir Yaklaşım-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), 56, 83, 86, 92-111.

“bireysel, toplumsal ve evrensel sünnetlerinin” bir kısmına dikkat çekilmiş ve Müslümanların sünnet tasavvurlarının müspet manada şekillenmesi hedeflenmiştir.

1. Hz. Muhammed’in Bireysel Açıdan Örnekliği

Bu başlıkta Hz. Muhammed’in hayatı boyunca sergilediği bireysel sünnetlerinin bir kısmına işaret edilmiş, eylem ve söylemleri arasındaki uyuma dikkat çekilmiş ve İslâm’ı temsil ederken ortaya koyduğu dünya görüşünün doğru anlaşılması hedeflenmiştir. Bu itibarla onu örnek almak isteyen mü’minlerin öncelikle bireysel sünnetleri doğru öğrenmeleri, kendi içlerinde manevî bir değişim ve dönüşüm başlatmaları, sağlam bir fikrî altyapıya/donanıma sahip olduktan sonra toplumsal ve evrensel sünnetleri hayata hâkim kılmak için harekete geçmeleri şarttır.

Şimdi Hz. Muhammed’in “bireysel sünnetlerinden” bazı örnekler verelim.

Hz. Muhammed, Yüce Allah’a, meleklerine, gönderdiği kitaplara, elçilerine ve ahiret gününe tereddütsüz inanırdı.⁴ O, en güzel ahlâkın sahibiydi,⁵ çünkü onun ahlâkı Kur’ân’dı.⁶ O, büyük bir liderdi,⁷ adâletliydi,⁸ i’tidâl sahibiydi,⁹ verdiği sözü tutardı,¹⁰ doğru sözlü,¹¹ ilkeli, tutarlı ve kararlıydı,¹² cesûr,¹³ çalışkan ve güvenilirirdi,¹⁴ sorumluluklarının bilincindeydi.¹⁵ Hz. Muhammed, Kur’ân’ı tebliğ vazifesinin ağır sorumluluğunu yüreğinin ta derinliklerinde hisseder, bereket veren yağmurlar gibi tüm insanlara faydalı olmaya çalışır,¹⁶ durup dinlenmeden vazifesiyle meşgul olurdu.¹⁷ Allah Resûlü, her zaman Allah Teâlâ’ya yönelir, günahlardan uzak durur,¹⁸ zelleleri (küçük hataları) olduğunda istiğfâr ve tövbe eder,¹⁹ ibadetlerini severek, isteyerek ve huşû içinde yapar,²⁰ bazı geceler

⁴ el-Bakara 2/177, 285; en-Nisâ 4/136.

⁵ Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Fedâil”, 54; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Sahîh (Sünenü’t-Tirmizî)* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Bir”, 69.

⁶ el-Ahzâb 33/21; Müslim, “Müsâfirin”, 139; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Hüsnü’l-Hulk”, 1.

⁷ Müslim, “İmân”, 192.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Farzu’l-humûs”, 15, 19, “İsti’zân”, 47; Müslim, “Zekât”, 148; Ebû Dâvûd Süleymân b. Eş’as, *Sünenü Ebî Dâvûd* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Akdiye”, 6; “Tatavvu”, 26; Tirmizî, “Ahkâm”, 5; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu’ayb en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Âdâbu’l-kudât”, 1.

⁹ Buhârî, “Nikâh”, 1; Tirmizî, “Radâ”, 11; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Nikâh”, 50. Hz. Muhammed’in her zaman ve her konuda i’tidâli önerdiğiyle ilgili bazı örnekler için bk. Erdoğan Köycü, “Sahâbe-i Kirâmın Model Davranışlarının (İ’tidâl) Oluşumunda Hz. Peygamberin (s.a.s.) Rolü”, *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı, 26-27 Nisan 2018* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018), 1/396-404.

¹⁰ Buhârî, “İmân”, 24; Müslim, “İmân”, 106; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 3/134; 5/323.

¹¹ Buhârî, “Bedü’l-vahy”, 1.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1957), 2/38.

¹³ Müslim, “Fedâil”, 48.

¹⁴ Müslim, “İmân”, 355; Tirmizî, “İmân”, 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/380; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 1/146.

¹⁵ Buhârî, “Bedü’l-vahy”, 1; “İstikrâz”, 20; Müslim, “Sıyâm”, 74.

¹⁶ Müslim, “Fedâil”, 15.

¹⁷ en-Nûr 24/54; el-İnşirâh 94/1-8.

¹⁸ Müslim, “Fedâil”, 77.

¹⁹ Müslim, “Zikir”, 41.

Yüce Allah'a şükreden bir kul olmak için yoruluncaya kadar nâfile namaz kılardı.²¹ Hz. Muhammed, isti'âze eder (acizliğini bilir, şeytandan, şeytan karakterli insanlardan, kötülüklerden, endişe ve korkulardan vs. Yüce Allah'ın kudret ve himâyesine sığınır),²² her fırsatta Yüce Allah'ı zikreder,²³ O'na hamd (Allah Teâlâ'nın değer ve kadrini bilme, O'nu medh, senâ ve ta'zîm etme)²⁴ ve dua ederdi.²⁵ O, insanlarla ve tabiatla ilişkisinde Yüce Allah'ın rızasını kazanmayı hedefler,²⁶ yaptıklarının mükâfatını sadece O'ndan beklerdi.²⁷

Hz. Muhammed, zamanının kıymetini çok iyi bilir,²⁸ gideceği yere kararlı, emin ve hızlı adımlarla gider, sükûnet ve vakarla yürür,²⁹ yolda oyalanmazdı.³⁰ O, konuşurken muhataplarına tam olarak döner, onları dikkatle dinler,³¹ hiçbir kimseye kaba, kırıcı, sert ve incitici tarzda hitap etmezdi.³² Hz. Muhammed, güler yüzlü ve hoşgörülüydü,³³ neşelendiğinde tebessüm eder, ancak kakhaha atmazdı,³⁴ cana yakındı,³⁵ şefkat, merhamet³⁶ ve hayâ sahibiydi,³⁷ cömert,³⁸ kanaatkâr, mütevâzı ve kadirşinâstı.³⁹ O, insanlar arasında tıpkı onlardan biri gibi yaşar,⁴⁰ kimseye büyüklük taslamaz, alçak gönüllükle; "*Ben güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum*" derdi.⁴¹

²⁰ el-Mü'minûn 23/2; Buhârî, "Savm", 52; Müslim, "Sıfatu'l-münâfikîn", 81; Ebû Dâvûd, "Vitr", 26; Nesâî, "İşrâtu'n-nisâ", 1; "Sehv", 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/128.

²¹ Buhârî, "Rikâk", 20; "Teheccüd", 6; Müslim, "Sıfatu'l-münâfikîn", 81.

²² el-A'râf 7/200; en-Nahl 16/98; el-Mü'minûn 23/97-98; el-Fussilet 41/36; el-Felâk 113/1-5; en-Nâs 114/1-6; Buhârî, "Enbiyâ" 10; "Da'avât", 28; Müslim, "Salât", 222; "Zikir", 65, 73; "Rikâk", 96; Ebû Dâvûd, "Vitr", 32; "Edeb", 102-103; Tirmizî, "Da'avât", 74; Nesâî, "İstiâze", 13, 61; Mâlik b. Enes, "Şa'r", 4.

²³ Buhârî, "Et'ime", 54; "Teheccüd", 6; Müslim, "Hayız", 117.

²⁴ el-A'râf 7/43; et-Tevbe 9/112; Yûnus 10/10; er-Râ'd 13/13; el-Hicr 15/98; el-İsrâ 17/44; ez-Zümer 39/75; Buhârî, "Edeb", 123; Müslim, "Tahâret", 1; "Zikir", 59, 89; Ebû Dâvûd, "Libâs", 1; Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'ân", 1; İbn Mâce, "Edeb", 52, 55; "Nikâh", 19; "Et'ime", 16.

²⁵ Buhârî, "Da'avât", 7, 8, 37, 55, 60; "Vudû", 9; "Tefsir", 18; Müslim, "Salât", 222; "Zikir", 27, 64, 68; "Hac", 425; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 17; "Cihâd", 72; "Vitr", 26, 32; "Edeb", 97-98; "Libâs", 1; Tirmizî, "Da'avât", 1, 29, 35, 55, 88; "Libâs", 29; İbn Mâce, "Tahâret", 10.

²⁶ el-İnsân 76/5-10; Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. Abdullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995), 7/56.

²⁷ el-En'âm 6/90; Yûsuf 12/104; el-Furkân 25/57; es-Sebe' 34/47.

²⁸ Buhârî, "Rikâk", 1; Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 4/341.

²⁹ Muhammed b. İsmâ'îl et-Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, thk. Seyyid Abbâs (Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1412), 11.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/379; Tirmizî, *Şemâil*, 55.

³¹ Âl-i İmrân 3/159; Tirmizî, "Edeb", 70.

³² Tirmizî, *Şemâil*, 97.

³³ Buhârî, "Menâkıb", 23; "Cihâd", 162; Tirmizî, "Menâkıb", 10; *Şemâil*, 99, 100.

³⁴ Tirmizî, "Menâkıb", 10, "Birr", 36. Ayrıca bk. Buhârî, "Cihâd", 162; "Tefsir", (Ahkâf) 2.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/400.

³⁶ Buhârî, "Ezân", 65.

³⁷ Buhârî, "Edeb", 72; Müslim, "İmân", 57; İbn Mâce, "Zühd", 17; Tirmizî, "Birr", 47.

³⁸ Buhârî, "Zekât", 27.

³⁹ Müslim, "Zekât", 125; "Birr", 11, 32, 69; "Cennet", 64; "Zühd", 9; İbn Mâce, "Zühd", 24; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/461; Hâkim, *Müstedrek*, 1/20; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403), 7/479; 10/415; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. M. Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: y.y., 1399/1979), 5/127-128.

⁴⁰ Müslim, "Fedâil", 62.

⁴¹ İbn Mâce, "Et'ime", 30.

Hız. Muhammed, sağlıklı tefekkürün hakkını verir, Kur'an'ı tertil üzere (ağır ağır, durup düşünerek, sindirerek, belli bir düzen içinde) okur,⁴² âyetler arası irtibatı kurar, yol arkadaşlarını en güzel şekilde eğitmeye gayret ederdi.⁴³ Allah Resûlü, muhataplarının seviyelerini, ilgi alanlarını ve ihtiyaçlarını dikkate alarak sorularını cevaplar,⁴⁴ kısa cümleler kurar, sözü uzatmaz, tane tane ve akıcı bir üslupla konuşurdu.⁴⁵ O, beden dilini kullanır,⁴⁶ az, öz ve hikmetli söz söyler, dinleyenler rahat anlasın diye bazı önemli hususları üç kez tekrarlar,⁴⁷ sustuğunda ise vakûr dururdu.⁴⁸

Hız. Muhammed, sabırlı ve metânetliydi,⁴⁹ duyarlılık, farkındalık ve hassasiyet sahibiydi, nemelâzımcı ve vurdumduymaz değildi,⁵⁰ daima hüznü/kederli ve düşünceliydi.⁵¹ O, Müslümanları tefrikaya düşürmek isteyenlere karşı her zaman dikkatliydi, onların tuzaklarını boşa çıkarmak için ne gerekiyorsa onu yapar, aldığı karardan asla geri dönmez, dirâyetsizlik göstermezdi.⁵² Kutlu Nebî, tedbîri elden bırakmaz,⁵³ bütün önlemleri aldıktan sonra Yüce Allah'a tevekkül eder,⁵⁴ şahsına yönelik saldırı ve suikast teşebbüslerine karşı gerekli tedbirleri alır, arkadaşlarından kendisini korumalarını ister, onlar da tehlikelere karşı onu gözleri gibi korurlardı.⁵⁵

Hız. Muhammed, problemler karşısında pes etmez, kınayanın kınamasına aldırılmaz,⁵⁶ inandığı değerler ve hakikatler uğruna bıkmadan ve usanmadan sonuna kadar mücâdele ederdi.⁵⁷ O, öfkesini kontrol eder,⁵⁸ kolay kolay kızmaz, ancak kızarsa bu yüzünden ve bakışlarından belli olur,⁵⁹ onaylamadığı konular olduğunda başını "olumsuz cevap anlamına gelecek şekilde" sallardı.⁶⁰ Hız. Muhammed, Yüce Allah'a asla isyân etmez,⁶¹ ümitsizliğe kapılmaz, çalışmalarını inanç ve kararlılıkla yürütür,⁶² doğruluktan ayrılmaz,⁶³ acı da olsa gerçeği söyler,⁶⁴ büyük günahların en büyüğü olan

⁴² el-Müzzemmil 73/4.

⁴³ Âl-i İmrân 3/190; Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 1; Müslim, "Tevbe", 12.

⁴⁴ Müslim, "İmân", 62, 136, 137; Tirmizî, "Birr", 73.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, "Edeb", 18; Tirmizî, "Menâkıb", 9.

⁴⁶ Buhârî, "Salât", 88; "Talâk", 25; "Rikâk", 3; Müslim, "Hac", 147; "Zühd", 42; "Birr", 32; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/360; 5/257.

⁴⁷ Buhârî, "Menâkıb", 23, "İlim", 30; Müslim, "Cum'a", 46; Ebû Dâvûd, "Sünne", 5; "Edeb", 18; "İlim", 7; Tirmizî, *Şemâil*, 97; "Menâkıb", 9.

⁴⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Faysal Ahmed el-Cevâbira (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1991), 5/631.

⁴⁹ el-Ahkâf 46/35; es-Sâd 38/17; Müslim, "Zühd", 64.

⁵⁰ en-Nisâ 4/135; et-Talak 65/2; et-Tevbe 9/128; Müslim, "Akdiye", 19; "Birr", 66.

⁵¹ Tirmizî, *Şemâil*, 97.

⁵² el-En'âm 6/55-58.

⁵³ Buhârî, "Edeb", 83; Müslim, "Zühd", 63; Tirmizî, "Birr", 66.

⁵⁴ el-Enfâl 8/2; Müslim, "Zühd", 64; Ebû Dâvûd, "Tıb", 24; Tirmizî, "Zühd", 33; İbn Mâce, "Tıb", 43; "Zühd", 14.

⁵⁵ Buhârî, "Cihâd", 70; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 39-40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/405.

⁵⁶ el-Mâide 5/54.

⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 2/101, 234-235; Buhârî, "Tevhid", 31; Müslim, "Zühd", 64.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/134; Ebû Dâvûd, "Sünne", 10.

⁵⁹ Buhârî, "İlim", 28; "Menâkıb", 23; Müslim, "Fedâil", 67; "Hudûd", 9; Nesâî, "Mesâcid", 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/237-238, 335; 2/182; 4/166; 5/289.

⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989), 330.

⁶¹ en-Nisâ 4/14; Müslim, "İmâre", 32, 33, 39.

⁶² et-Tevbe, 9/40; Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebî", 2; Müslim, "Zühd", 75.

yalandan ve yalan yere şahitlikten nefret eder,⁶⁵ boş ve anlamsız sözlerden yüz çevirir,⁶⁶ kötü söz söylemez ve küfür etmezdi.⁶⁷

Hız. Muhammed, meseleleri çok yönlü değerlendirir, sorunlara çözüm üretir,⁶⁸ işi uzmanına havâle eder, onların önerilerine kulak verirdi.⁶⁹ O, söylediklerini samîmiyetle yapar, inanmadığı ve yapmadığı şeyleri söylemez,⁷⁰ gerekmedikçe hiç kimseden bir şey istemez, şahsî ihtiyaçlarını kendisi giderirdi.⁷¹ Allah Resûlü, sağlığına dikkat eder,⁷² yemekten önce ve sonra ellerini yıkar,⁷³ zararlı şeyler yemez ve içmez,⁷⁴ helâl olanları yer, şüpheli ve harâm olanlardan uzak dururdu.⁷⁵ O, önemli, anlamlı, bilinçli ve meşrû her işine⁷⁶ ve yemek yemeye mutlaka besmeleyle (Yüce Allah'ı hatırlayarak, O'nun ismiyle ve izniyle) başlar,⁷⁷ sağ eliyle ve önünden yer,⁷⁸ tıka basa doymadan sofradan kalkar,⁷⁹ yemeğe ve içtiği su kabına üflemez,⁸⁰ suyu üç yudumda içer,⁸¹ ağız ve diş sağlığına dikkat ederdi.⁸² Kutlu Nebî, bütün nimetlere saygı gösterir, hiçbir yemeğe kusur bulmaz,⁸³ beğenmemelik etmez,⁸⁴ yemek isrâfından hoşlanmaz,⁸⁵ tabakta kalan yiyeceklerin bitirilmesini ister, bir lokmanın bile zayi edilmesine tahammül etmezdi.⁸⁶ O, sofradan hemen kalkmaz, sofradakilerin yemeklerini bitirmelerini bekler, onların utanarak ve sıkılarak yemekten erken kalkmalarını istemezdi.⁸⁷ Allah Resûlü, içinde yaşadığı bölge ve coğrafyanın iklim şartlarına ve geleneksel giyim-kuşam tarzına uygun kıyafetler giyer,

⁶³ Müslim, "Birr", 105.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, "İlim", 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/160.

⁶⁵ Buhârî, "Edeb", 6; Tirmizî, "Birr", 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/37.

⁶⁶ el-Mü'minûn 23/3; Mâlik b. Enes, "Hüsnü'l-hulk", 1.

⁶⁷ Buhârî, "Edeb", 38.

⁶⁸ Müslim, "Zikr", 38; "Zühd", 74; Tirmizî, "Büyü", 67; İbn Mâce, "Sadâkat", 14.

⁶⁹ Tirmizî, "Cihâd", 35, "Salât", 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/329.

⁷⁰ es-Saff 61/2-3. "Ey iman edenler! Yapmayacağımız şeyleri niçin söylüyorsunuz?..."

⁷¹ Tirmizî, *Şemâil*, 154; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/256.

⁷² Erdoğan Köycü, "Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (S. A. S.) İnsan Sağlığının Korunmasında Tavsiye Ettiği Modern Tıpta da Uygulanabilecek Bazı Tedavi Yöntemleri", *Uluslararası İslâm & Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri, 07-10 Ekim 2015* (Adana: y.y., 2016), 105-120.

⁷³ Ebû Dâvûd, "Et'ime", 11; Tirmizî, "Et'ime", 39.

⁷⁴ Müslim, "Sıyâm", 182, 193; Tirmizî, "Zühd", 25.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Eşribe", 22.

⁷⁶ el-Mâide 5/4; el-En'âm 6/121; Hûd 11/41; en-Neml 27/30; el-Alak 96/1; Müslim, "Müsâkât", 112; "Zikir", 59; Tirmizî, "Tahâret", 20; "Et'ime", 47; İbn Mâce, "Nikâh", 19; "Mesâcid", 13; "Cenâiz", 38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/360.

⁷⁷ Buhârî, "Et'ime", 2; Müslim, "Eşribe", 102; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 14, 15; Tirmizî, "Et'ime", 15.

⁷⁸ Buhârî, "Et'ime", 2; Müslim, "Eşribe", 105, 108.

⁷⁹ Buhârî, "Et'ime", 12; Tirmizî, "Zühd", 47.

⁸⁰ Buhârî, "Vudû", 19; İbn Mâce, "Eşribe", 23.

⁸¹ Tirmizî, "Eşribe", 13.

⁸² Nesâî, "Tahâret", 5.

⁸³ Buhârî, "Et'ime", 21; Müslim, "Eşribe", 188.

⁸⁴ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 2/418.

⁸⁵ el-En'âm 6/141; el-A'râf 7/31; el-Furkân 25/67; Buhârî, "İstikrâz", 19; "Rikâk", 1; "Et'ime", 29; Müslim, "Libâs", 5; İbn Mâce, "Et'ime", 51.

⁸⁶ Müslim, "Eşribe", 136.

⁸⁷ İbn Mâce, "Et'ime", 21.

ashâbına da bu şekilde sade giyinmelerini tavsiye eder,⁸⁸ hiçbir zaman lüks, gösteriş, ihtişam ve şatafatı onaylamazdı.⁸⁹

Hız. Muhammed, çocukları sever,⁹⁰ sokakta oyun oynayan çocuklara selam verir,⁹¹ bazılarını bineğine alır,⁹² omuzunda taşır,⁹³ yanaklarını okşar,⁹⁴ şaka yapar,⁹⁵ giydikleri kıyâfetleri över,⁹⁶ hastalandıkları zaman ziyâretlerine gider,⁹⁷ her ne sebeple olursa olsun çocukların incitilmesine rıza göstermezdi.⁹⁸ O, hata yapan çocukları azarlamaz,⁹⁹ kızmaz, kınamaz, dövmez, hatalarını düzeltmeleri için uyarır ve yol gösterirdi.¹⁰⁰ Onun çocuklara karşı sevgi, şefkat ve iltifat üzere kurduğu ilişki gençler söz konusu olunca “onur, güven ve cesaret veren tarza” dönüşür,¹⁰¹ ailelerden çocuklarını “geleceğin sorumluluklarını üstlenecek nitelikte” yetiştirmelerini/eğitmelerini isterdi.

Hız. Muhammed, yakınlarına ve arkadaşlarına dünyanın geçici/fânî, ahiret hayatının kalıcı/ebedî olduğunu anlatır, insanoğlunu bir ağaç altında geçici olarak istirahat eden yolcuya benzetirdi.¹⁰² Allah Resûlü, yaşadığı acı olaylar karşısındaki tavrıyla da mü'minlere örnek olur, duygularını bastırmaz, hissettiklerini dışa yansıtır, yüreği yandığında ağlar, gözlerinden yaşlar akardı.¹⁰³ Nitekim o, beşer-resûl olarak tıpkı diğer insanlar gibi hayatın acı ve tatlı tüm tecrübelerini yaşamış, dayanılması çok zor olan evlat acısını tam altı kez tatmış, vefat eden yavrularını kendi elleriyle toprağa vermiş, sabır ve metânetle bu zor imtihanları da atlatmıştır. Hız. Muhammed, anne ve babaya ihsân ile muamele edilmesini emreder,¹⁰⁴ kimsesizlere sahip çıkar,¹⁰⁵ kadın ve yetimlere özel alaka gösterir, onların cemiyette saygın bir konumda olmalarını isterdi.¹⁰⁶

⁸⁸ Buhârî, “Libâs”, 18; Müslim, “Libâs ve zînet”, 33; “Zekât”, 128; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 3, 5; Tirmizî, “Libâs”, 10, 28.

⁸⁹ el-Ahzâb 33/28-29; Buhârî, “Mezâlim”, 25; “Rikâk”, 16; “Fedâilü ashâbi'n-nebî”, 5; “Vesâyâ”, 1; Ebû Dâvûd, “Hatem”, 3; Nesâî, “Zînet”, 104.

⁹⁰ Buhârî, “Umre”, 13; “Şirket”, 13; “Cihâd”, 147, 148, 196; “Libâs”, 99, 100; “Da'avât”, 3; “Ahkâm”, 46; Müslim, “Hac”, 85; “Cihâd”, 8; “Fedâil”, 11; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 11, 54; Tirmizî, “Diyât”, 14; “Siyer”, 48; “Menâkıb”, 30; Nesâî, “Menâsik”, 121.

⁹¹ Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 145; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 135-136.

⁹² Buhârî, “Libâs”, 98-99; “Hac”, 101; Müslim, “Hac”, 147, 267; “Fedâilu's-sahâbe”, 66; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 54.

⁹³ Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 59.

⁹⁴ Buhârî, “Meğâzi”, 54; Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 80.

⁹⁵ Buhârî, “İlim”, 18; “Da'avât”, 31; Müslim, “Salât”, 36; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 84; Tirmizî, “Birr”, 57.

⁹⁶ Buhârî, “Cihâd”, 188.

⁹⁷ Buhârî, “Merdâ”, 11.

⁹⁸ İbn Mâce, “Ta'bîru'r-rüyâ”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/340.

⁹⁹ Buhârî, “Edeb”, 39; Müslim, “Fedâil”, 51, 54; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 1.

¹⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 85; İbn Mâce, “Ticâret”, 67.

¹⁰¹ Buhârî, “Meğâzi”, 88; Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 55; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 6; İbn Mâce, “Ahkâm”, 1.

¹⁰² Tirmizî, “Zühd”, 44; İbn Mâce, “Zühd”, 3.

¹⁰³ Buhârî, “Cenâiz”, 32, 43, 44, 45; “Merdâ”, 9; Müslim, “Cenâiz”, 11, 12; “Fedâil”, 62; Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Mukaddime”, 1; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 23-24; 35-36; Tirmizî, “Cenâiz”, 14; Nesâî, “Cenâiz”, 101; İbn Mâce, “Cenâiz”, 13; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/204.

¹⁰⁴ el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/23; el-Ahkâf 46/15; Buhârî, “Edeb”, 1-3.

¹⁰⁵ en-Nisâ 4/36; Buhârî, “Salât”, 72; Müslim, “Cenâiz”, 71, “Fedâil”, 76; Tirmizî, “Büyü”, 52.

¹⁰⁶ en-Nisâ 4/10; el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34; ez-Zâriyât 51/19; Buhârî, “Nafakât”, 1; Müslim, “İmân”, 145; Mâlik b. Enes, “Zekât”, 6; Ebû Dâvûd, “Harâc”, 19-20; Tirmizî, “Birr”, 14; İbn Mâce, “Edeb”, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440; 5/250.

Hız. Muhammed, uyumadan önce manalarını çok iyi bildiği Felâk ve Nâs Sûreleri'ni okur, şeytan ve şeytan karakterli insanlardan Allah'a sığınır,¹⁰⁷ geceleri nafile ibadet etmek için eşinden izin isteme inceliğini gösterirdi.¹⁰⁸ O, iyi bir koca,¹⁰⁹ iyi bir baba ve çok iyi bir dedeydi,¹¹⁰ torunlarıyla ilgilenir, onlarla oyunlar oynardı.¹¹¹ Kızı Hz. Fâtıma yanına geldiğinde ona değer verir, ayağa kalkar, ellerinden tutar, şefkatle sarılır, öper ve kendi yerine oturturdu.¹¹²

Hız. Muhammed, dinî, insanî, siyâsî ve sosyal nedenlerle birden çok evlilik yapmak durumunda kalmasına rağmen tüm hanımlarına adâletli¹¹³ ve şefkatli davranır,¹¹⁴ ev işlerinde onlara yardım eder,¹¹⁵ şakalaşır,¹¹⁶ gerektiğinde onlara danışır, görüşlerine değer verir.¹¹⁷ Allah Resûlü, eşlerini incitecek davranışlardan kaçınır, hakâret etmez, bağırmaz, aşağılamaz, kendilerini değersiz hissettirmez, küçümsemez, dövmez ve kalplerini kırmazdı.¹¹⁸ Hız. Muhammed, dünyalık giysiler veya ziynetler istemek suretiyle¹¹⁹ veyahut aralarındaki kıskançlık nedeniyle¹²⁰ kendisini üzen hanımlarına¹²¹ karşı vakarını, i'tidâlini, ciddiyetini ve edebini bozmaz, sükûnetini muhafaza eder, sabır ve teenniyle hareket eder, sorunu soğukkanlılıkla çözmeye çalışır ve hiçbir zaman haktan ve adâletten ayrılmazdı.¹²²

Görüldüğü üzere tüm bu sayılanlar Hız. Muhammed'in bireysel sünnetlerinin sadece bir kısmıdır. Ancak onun sünnetinin toplumsal boyutları da vardır. Ümmet-i Muhammed'in bu toplumsal sünnetleri de bilmesi ve uygulaması onlara bu dünyada sayısız faydalar sağlayacağı gibi ahirette de Yüce Allah'ın rızasını ve mağfiretini kazanmalarına vesile olacaktır.

¹⁰⁷ Buhârî, "Da'avât", 12.

¹⁰⁸ el-İsrâ 17/79; el-Kâf 50/40; el-İnsân 76/24-26; el-Müzzemmil 73/20; Ebû Hâtım el-Bustî İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 2/386.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, "Tahâre", 94; Tirmizî, "Tahâre", 82; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/256.

¹¹⁰ Buhârî, "Nikâh", 81; "Nafakât", 8; "İdeyn", 2; "Edeb", 22; "Salât", 106; Müslim, "Fedâil", 79; "Talâk", 23; "Mesâcid", 41-42; Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 27; Tirmizî, "Menâkıb", 30, 63; Nesâî, "Tatbîk", 82; Dârimî, "Nikâh", 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/100, 466.

¹¹¹ Buhârî, "Büyü", 49; Ebû Dâvûd, "Salât", 225; Tirmizî, "Menâkıb", 30; İbn Mâce, Sünnet, 11; Nesâî, "Mesâcid", 19.

¹¹² Ebû Dâvûd, "Edeb", 143-144; Tirmizî, "Menâkıb", 60.

¹¹³ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 37-38. Ayrıca bk. Buhârî, "Hibe", 15.

¹¹⁴ Müslim, "Fedâil", 63.

¹¹⁵ Buhârî, "Nafakât", 8.

¹¹⁶ Müslim, "Hayız", 46.

¹¹⁷ Buhârî, "Şurût", 15.

¹¹⁸ Buhârî, "Şurût", 15; "Nikâh", 94; Müslim, "Fedâil", 70, 79; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 55; "Nikâh", 40, 41; Tirmizî, "Radâ", 11; İbn Mâce, "Nikâh", 50.

¹¹⁹ Nitekim hanımları ona daha iyi şartlarda yaşamak istediklerini söyleyince Hız. Peygamber bu duruma çok üzölmüş, bir ay boyunca onlardan uzaklaşmış, bunun üzerine şu âyetler nazil olmuştur: el-Ahzâb 33/28-29. Konuyla ilgili rivâyetler için bk. Buhârî, "Tefsir", 5; Müslim, "Talâk", 22.

¹²⁰ Buhârî, "Nikâh", 108; Ebû Dâvûd, "Büyü", 89. Ayrıca bk. Buhârî, "Hibe", 8; Ebû Dâvûd, "Sünne", 3; Tirmizî, "Menâkıb", 63; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/132.

¹²¹ Buhârî, "Mezâlim", 25.

¹²² Talip Özdeş, "İslâm Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi", *Eskiye: Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2009), 74.

2. Hz. Muhammed'in Toplumsal Açından Örnekliği

Bu başlıkta Hz. Muhammed'in yol arkadaşlarıyla ve toplumla ilişkilerinde sergilediği örnek davranışlara dikkat çekilmiş, onun Müslüman kimliğini inşa ederken yaptıkları, söyledikleri ve onayladıklarının doğru anlaşılması hedeflenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, insanlara Kur'an-ı Kerim'i tebliğ etmekle yetinmemiş, sosyal ve siyâsî teşkilatının temellerini oluşturan Akabe Biatları'nda Müslümanlardan aldığı güçlü söz (biat/halkın onayı) sonrası Medine'ye hicret etmiş,¹²³ burada İslâm Devleti'ni kurmuş ve sünnetine "toplumsal bir boyut" daha kazandırmıştır. Hz. Muhammed, "dinî, siyâsî ve toplumsal bir lider" olarak kurduğu İslâm Devleti'nde "adâlet, güvenlik, eğitim, sağlık, ekonomi, fakirlik, işsizlik vs. gibi" meselelerle de ilgilenmiş, devlet başkanı sıfatıyla tadrîcîlik (aşamalılık) ilkesini göz önünde bulundurarak toplumsal sorunlara "kısa, orta ve uzun vadeli çözümler" üretmiştir. O, fert ve toplumun dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmeleri için çalışmış, meşrûiyetini halkın onayından alan, adâlete dayanan, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışı benimsemiş, ümmetinin bu yönetim modelini daha da geliştirerek devam ettirmelerini istemiştir.

Şimdi Hz. Muhammed'in "toplumsal sünnetlerinden" bazı örnekler verelim.

Hz. Muhammed, bir öğretmen olarak ashâbına Kur'an ve hikmeti (hâdiseleri sebep ve sonuçlarıyla birlikte analiz etme/Kur'an'dan doğru hükümler çıkarma yönteminde derinleşme) öğretir, onları tezkiye eder (manevî/psikolojik anlamda gelişmelerine katkı sağlar/kötülüklerden arınma yollarını gösterir/kişilik ve kimlik sahibi mü'minler olarak yetiştirir)¹²⁴ ve sünnetine sarılmanın önemine vurgu yapardı.¹²⁵ Allah Resûlü, Müslümanları eğitirken cehennemliklerin sayılarının artmasına sebep olan iki mahlûktan (خلیقتین) bahseder, bunlara karşı dikkatli olmalarını ister, bu iki mahlûktan birincisinin "insanın göğsünde ona vesvese veren şeytan (İblis/vesvâsi'l-hannâs/garûr)", ikincisinin ise "şeytan karakterli insanlar" olduğunu söyler, bu iki düşmanı nasıl yenecekleri konusunda onları bilgilendirirdi.¹²⁶

¹²³ Alparslan Kartal, "Rivâyetlerde Medine'ye Hicrette (M. 622) Yaşanan Fizikî ve Manevî Problemler", *Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu (Amasya) Bildiriler Kitabı* (Ankara: KIBATEK Yayınları, 2016), 2/93-100.

¹²⁴ el-Bakara 2/129, 151, 231; Âl-i İmrân 3/81, 164; en-Nisâ 4/113.

¹²⁵ Tirmizî, "İlim", 16; Mâlik b. Enes, "Kader", 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/506.

¹²⁶ Buhârî, "Enbiyâ", 7; "Tefsir", 22; "Rikâk", 46; Müslim, "İmân", 379; Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'an", 22; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im, Müessesetü'r-risâle (Beyrut: 1421/2001), 10/188-189; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî, Abdürrezzâk, *Tefsîru Abdürrezzâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419), 2/396; Süleymân b. Dâvud Tayâlisî, *Müsnedü Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru hicr, 1419/1999), 2/173; Muhammed b. Hârûn Rûyânî, *Müsnedü Rûyânî*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416), 1/99; Ya' kub b. İshâk el-İsferâinî Ebû Avâne, *Müsnedü Ebî Avâne*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1998), 1/85; Ebû Muhammed Abd İbn Humeyd b. Nasr İbn Humeyd, *Müsnedü Abd İbn Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Semerrâî - Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî (Kâhire: Mektebetü's-sünne, 1988/1408), 287, 358; Ahmed b. Ali Ebû Yâ'lâ, *Müsnedü Ebî Yâ'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-me'mûn li't-türâs, 1404/1984), 5/430; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/32-33; 4/435; İbn Hıbbân, *Sahih*, 16/352; Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi (Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983), 18/144; Süleymân b. Ahmed Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1984), 4/26; Hâkim, *Müstedrek*, 2/417; 4/610, 612; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1410), 1/552.

Hız Muhammed, kurduğu devletin kadrolarına atama yaparken güvenilir ve ehil olanları tercih eder, layık olmayanlara görev vermezdi.¹²⁷ Allah Resûlü, Müslümanların başına buyruk hareket etmelerini engellemek, disiplinli, planlı ve programlı olmalarını sağlamak için hiyerarşiye önem verir, göreve getirilen yöneticilerin “meşrû emirlerine” itaat edilmesini tembihlerdi.¹²⁸ O, yolculuğa çıktıklarında bile içlerinden birini reis/lider olarak seçmelerini emreder,¹²⁹ dağınıklığı ve düzensizliği sevmez, ashâbının tertipli, düzenli, gıpta edilen nezîh insanlar olmalarını isterdi.¹³⁰

Hız Muhammed, her zaman iyiliği tavsiye eder, kötülükten sakındırır,¹³¹ haksızlıklar karşısında susmaz, tepkisini dile getirir,¹³² bulduğu her fırsatta inzâr (uyarı) görevini yapar,¹³³ insanların hidayete erişmeleri ve mahşer günü kurtulanlardan olmaları için çırpınırdı.¹³⁴ O, çevresinde gördüğü akla, mantığa ve sağduyuya aykırı her türlü yanışı eliyle, buna gücü yetmezse diliyle düzeltir, buna da gücü yetmezse hiç olmazsa kalbiyle onaylamaz, hâl çareleri arar, “eliyle ve diliyle kötülükleri engellemeye çalışan muttakî mü’minlere” maddî ve manevî destek olunmasını tavsiye ederdi.¹³⁵ Allah Resûlü, güçlünün değil haklının yanında yer alır,¹³⁶ zâlimin zulmüne engel olur,¹³⁷ mazlûma sahip çıkar,¹³⁸ haksızlığı ortadan kaldırmak için malını değil canını bile ortaya koymaktan çekinmezdi.¹³⁹ O, şahsına yapılan kötülüğe kötülükle karşılık vermez, kötülüğü güzellikle savar,¹⁴⁰ genellikle affederdi,¹⁴¹ ancak kendisini adâletsizlikle suçlayan veya saygısızca davranışlarda bulunanlara da tepkisini gösterir, bunu yaparken asla haktan ve adâletten ayrılmazdı.¹⁴² Hız Muhammed, hâkim (kâdı) sıfatıyla davalara bakarken davacı ve davalıya somut delil,¹⁴³ şahit¹⁴⁴ veya yemini¹⁴⁵ şartı koşar, bunlara ilave olarak taraflara meselenin uhrevî yönünü de hatırlatır ve adâletin yerini bulmasını temin etmeye çalışırdı.¹⁴⁶ Allah Resûlü, Ehl-i Kitâb’ın ve müşriklerin

¹²⁷ en-Nisâ 4/58; Buhârî, “Megâzî”, 88; “İlim”, 2; “Rikâk”, 35; Müslim, “İmâre”, 16, 17.

¹²⁸ Tirmizî, “İlim”, 16; Ebû Dâvûd, “Sünne”, 5.

¹²⁹ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 80.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 14; Tirmizî, “Birr”, 62; Mâlik b. Enes, “Şa’r”, 2.

¹³¹ el-A’râf 7/157; Müslim, “Müsâfirîn”, 84; “Zekât”, 52; “Fiten”, 26; Tirmizî, “Birr”, 36.

¹³² Buhârî, “Hudûd”, 12; “Ezân”, 63; “Menâkıb”, 8; “İsti’zân”, 47; Müslim, “Hudûd”, 9; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 32; Tirmizî, “Da’avât”, 70; *Şemâil*, 97.

¹³³ el-Mâide 5/19; Hûd 11/3; el-İsrâ 17/105; el-Furkân 25/56; el-Fâtır 35/24; el-Fetih 48/8; Buhârî, “Rikâk”, 26; “İ’tisâm”, 2; Müslim, “İmân”, 355.

¹³⁴ en-Nahl 16/37; el-Kehf 18/6; eş-Şu’arâ 26/3; Müslim, “Fedâil”, 17.

¹³⁵ Müslim, “İmân”, 20; Ebû Dâvûd, “Salât”, 242; “Melâhim”, 17; Tirmizî, “Fiten”, 11; Nesâî, “İmân”, 17; İbn Mâce, “İkâme”, 155; “Fiten”, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/2, 5; 3/20, 49, 53.

¹³⁶ Buhârî, “Rikâk”, 48; “Mezâlim”, 10; Müslim, “Birr”, 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/367.

¹³⁷ Buhârî, “İkrâh”, 7; “Mezâlim”, 4; Müslim, “Birr”, 62; Tirmizî, “Fiten”, 68; Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17.

¹³⁸ Buhârî, “Zekât”, 63; Müslim, “İmân”, 29; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/143.

¹³⁹ en-Nisâ 4/75; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 12; “Melâhim”, 17; Nesâî, “Cihâd”, 48; İbn Mâce, “Fiten”, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/191, 343.

¹⁴⁰ el-Mü’minûn 23/96.

¹⁴¹ Buhârî, “Büyü”, 50.

¹⁴² Buhârî, “Müsâkât”, 6.

¹⁴³ Müslim, “İmân”, 224.

¹⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 25.

¹⁴⁵ Buhârî, “Rehn fi’l-hazar”, 6.

¹⁴⁶ Buhârî, “Hiyel”, 10; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 7, 14; “Nüzûr”, 1; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/71.

küçümsemelerine, sataşmalarına, hakaretlerine, alaylarına, incitici sözlerine, tehditlerine aldırılmaz, her zaman ilkeli bir duruş sergiler, sorumluluklarının gereğini yapmaya devam ederdi.¹⁴⁷

Hz. Muhammed, bulunduğu ortama göre ses tonunu ayarlar, ordusunun başında sert ve dirâyetli bir komutan gibi konuşur, bazen yumuşak, içten ve dokunaklı bir ses tonunu tercih eder, bazen de hiddetlenir ve çok sert uyarılarda bulunurdu.¹⁴⁸ Nitekim o, İbnu'l-Lütbiyye isimli şahsı Süleymoğulları kabilesinin zekâtlarını tahsil için görevlendirmişti. Bu şahsın dönüştü kendisine hediye olarak verilen malları bir kenara ayırdığını görünce ona; “*Sen babanın evinde otursaydın bu hediyeler yine sana verilecek miydi?*” diyerek kızmış, yaptığını bir nevi rüşvet olarak değerlendirmiş ve onu derhal görevden almıştı. Daha sonra ashâbını Mescid-i Nebevî’de toplayıp rüşvet alıp¹⁴⁹ vermeyi yasaklayan bir konuşma yapmıştı.¹⁵⁰

Hz. Muhammed, emeğe ve alın terine saygı gösterir, sermayeyi üretim ve ticârete yönlendirir, toplumun iktisâdî ve ahlâkî yapısını bozan, teşebbüs ruhunu öldüren, üretimi azaltıp işsizliği artıran, gelir dağılımında adâletsizliğe yol açan, risksiz gelir elde etme aracı olan “tefeciliği/vadesinde ödenmeyen borcun katlanarak artırılmasını” bir zulüm ve sömürü aracı olarak görür, ashâbını bu tür haksız kazanç elde etmekten şiddetle men ederdi.¹⁵¹ Allah Resûlü, ihtiyaç sahiplerine infâkta (karşılıksız maddî ve manevî yardım) bulunur,¹⁵² engellileri/özürlüleri topluma kazandırmaya çalışır, onlara değer verir, üretime ve sosyal hayata katılmaya teşvik ederdi.¹⁵³ O, misafirlerine ikrâm eder, akrabalık bağlarını gözetir,¹⁵⁴ onların sorunlarıyla ilgilenir,¹⁵⁵ komşu haklarına büyük önem verir.¹⁵⁶ Allah Resûlü, mahremiyete dikkat eder, ziyârete gidilen evin kapısının üç kez çalınmasını, izin verilirse girilmesini, değilse dönülmesini salık verir,¹⁵⁷ özel hayatın gizliliğine son derece dikkat ederdi.¹⁵⁸

¹⁴⁷ Âl-i İmrân 3/186.

¹⁴⁸ Müslim, “Cum‘a”, 43; İbn Mâce, “İkâmet”, 48; Dârimî, “Salât”, 46.

¹⁴⁹ Buhârî, “Hibe”, 17; “Hiyel”, 15; “Eymân ve nüzûr”, 3; “Ahkâm”, 24, 41; Müslim, “İmâre”, 26, 27.

¹⁵⁰ Tirmizî, “Ahkâm”, 9; İbn Mâce, “Ahkâm”, 2; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/279.

¹⁵¹ Bakara 2/275-279; Âl-i İmrân 3/130; en-Nisâ 4/161; Rûm 30/39; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 5. Ayrıca bk. Buhârî, “Büyü”, 24; “Vesâya” 23; “Hudûd”, 44; Müslim, “İmân”, 144; “Musâkât”, 106; İbn Mâce, “Ticârât”, 58.

¹⁵² Âl-i İmrân 3/92, 134; Buhârî, “Sulh”, 11; “Vesâyâ”, 22; “Ahkâm”, 17; Müslim, “Fedâil”, 48, 56; “Zekât”, 112, 167; “Vasiyyet”, 15.

¹⁵³ en-Nûr 24/61; Buhârî, “Cihâd”, 164; Müslim, “Mesâcid”, 264; Ebû Dâvûd, “Salât”, 64; “İmâre”, 3; Ebu’s-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Câmi‘u'l-usûl fi ehâdisi'r-resûl*, thk. Abdulkadir el-Arnaûd (Mektebetü dâri'l-beyân, 1969-1972), 12/617.

¹⁵⁴ Buhârî, “Bedü'l-vahy”, 1.

¹⁵⁵ en-Nisâ 4/36; en-Nahl 16/90; el-Haşr 59/9; Buhârî, “Menâkibü'l-ensâr”, 10; “Edeb”, 11, 15, 31, 85; Müslim, “Edâhî”, 37; “Eşribe”, 174; “Birr”, 17, 19; Ebû Dâvûd, “Et‘ime”, 54; “Zekât”, 45; “Edeb”, 43; Tirmizî, “Birr”, 49; “Zekât”, 26; Nesâî, “Fer”, 2; “Zekât”, 52; İbn Mâce, “Zühd”, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/143, 195; 2/374; 4/157, 283.

¹⁵⁶ Buhârî, “Edeb”, 20, 31, 85; “Rikâk”, 23; Müslim, “İmân”, 73, 141; “Birr”, 143; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 122, 123; “Büyü”, 73; Tirmizî, “Birr”, 28; İbn Mâce, “Zühd”, 25; Dârimî, “Siyer”, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402; 2/506; 3/425; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, 4/268.

¹⁵⁷ en-Nûr 24/27-28; Buhârî, “İsti‘zân”, 13.

¹⁵⁸ Buhârî, “İsti‘zân”, 11.

Hız Muhammed, insanların hata ve kusurlarını bağışlar,¹⁵⁹ söz ve davranışlarıyla kimseyi incitmez,¹⁶⁰ ayıpların araştırılmasını doğru bulmaz,¹⁶¹ hoşlanmadığı önemsiz ayrıntıları görmezlikten gelir, kendisinden beklentisi olanları hayal kırıklığına uğratmazdı.¹⁶² Allah Resûlü, karşılaştığı kimselere selâm verir, ashâbıyla tokalaşır, hal hatır sorar, ilgi gösterir, içten davranır,¹⁶³ yeri geldiğinde ince ve hoş şakalar yapar,¹⁶⁴ ancak şakasına asla yalan karıştırmazdı.¹⁶⁵ O, insanların hatalarını yüzlerine vurmaz, arkadaşlarından bazılarının kusurlarını gördüğünde onları mahcûp etmez, isim vermeden; “*Bazı kimselere ne oluyor ki!...*”¹⁶⁶ veya “*Bazılarına ne oluyor ki şöyle şöyle diyorlar...*”¹⁶⁷ şeklinde üstü kapalı ifadelerle uymayı tercih ederdi.

Hız Muhammed, kendisine saygı/ta’zim için ayağa kalkılmasından hoşlanmaz,¹⁶⁸ aşırılığa kaçmayan iltifatları kabul eder, ukalalık yapmadığı sürece hiçbir kimsenin sözünü kesmez, ancak huzurunda saygısızca konuşan olursa ya onu susturur ya da oradan kalkıp giderdi.¹⁶⁹ Kendisini övmeye aşırı gidenleri uyarır,¹⁷⁰ “Allah’ın kulu” olduğunu hatırlatır,¹⁷¹ kendisine “Allah’ın kulu ve elçisi” demelerini isterdi.¹⁷² Allah Resûlü, arkadaşlarıyla istişâre eder,¹⁷³ farklı fikirleri dinler, bunlar arasında kıyaslama yapar ve şûrâ sonucu çıkan karara uyarır.¹⁷⁴ Nitekim o, gençlerin çoğunluğunun Uhud Savaşı’nın “savunma savaşı” yerine “meydan savaşı” olması talebini “istemediği halde” kabul etmiş, evine gidip zırhını giymişti.¹⁷⁵ Ancak sahâbe, sonradan pişman olup hata ettiklerini anlamış, dilerse bu kararından dönebileceğini kendisine söylemiş, ancak o; “*Hiçbir peygambere giydiği zırhı Allah’ın hükmü gerçekleşinceye kadar çıkarmak yaraşmaz*”¹⁷⁶ diyerek aldığı karardan geri dönmemişti.

¹⁵⁹ eş-Şûrâ 42/40; el-Fâtır 35/45; el-Ankebût 29/7; Buhârî, “Tefsir”, 5; Müslim, “Birr”, 72, 89; Tirmizî, “Birr”, 69; Nesâî, “Kasâme”, 23-24; İbn Mâce, “Edeb”, 23; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/389.

¹⁶⁰ Âl-i İmrân 3/159; Tirmizî, “Birr”, 56.

¹⁶¹ el-İsrâ 17/36; Müslim, “Birr”, 58, 72; Tirmizî, “Hudûd”, 3; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 37; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/389; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 10/232.

¹⁶² Tirmizî, *Şemâil*, 160.

¹⁶³ Tirmizî, *Şemâil*, 11, 97; Nesâî, “Tahâret”, 172.

¹⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 84; Tirmizî, “Birr”, 57, 58; İbn Mâce, “Tıb”, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/341; 3/267.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/341. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 84; Tirmizî, “Birr”, 57.

¹⁶⁶ Müslim, “Fedâil”, 127.

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 5.

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 151-152; Tirmizî, “Edeb”, 13; İbn Mâce, “Dua”, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/132; 5/255.

¹⁶⁹ Tirmizî, *Şemâil*, 160.

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 96, 97; “Edeb”, 151-152; İbn Mâce, “Nikâh”, 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/154; 5/255.

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 17.

¹⁷² Buhârî, “Enbiyâ”, 48.

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/159; Müslim, “Libâs ve zînet”, 57; Ebû Dâvûd, “Salât”, 214-215; Tirmizî, “Cihâd”, 35; “Tefsîru’l-Kur’ân”, 8; “İsti’zân”, 25; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/329.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân 3/159; ez-Zümer 39/18. Ayrıca bk. ez-Zümer 39/55; Buhârî, “Ahkâm”, 26; “Megâzî”, 36; Tirmizî, “Cihâd”, 35; “Salât”, 12; “Fiten”, 78; Dârimî, “Mukaddime”, 20.

¹⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 68.

¹⁷⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/38.

Hız Muhammed, hayata gerçekçi ve iyimser bakar, karamsarlığı ve kötümserliği doğru bulmazdı,¹⁷⁷ insanlara umut aşılar, müjdelere nefret ettirmez, kolaylaştırır zorlaştırmazdı,¹⁷⁸ ashâbına geçici sıkıntıları tasa etmemelerini, çile ve zorluklara sabırla katlanmalarını tavsiye ederdi.¹⁷⁹ Allah Resûlü, çalışmayı¹⁸⁰ ve girişimciliği teşvik eder,¹⁸¹ ashâbına özgüven aşılar,¹⁸² herkesin elinin emeğini yemesini¹⁸³ ve mesleğini/görevini hakkıyla yapmasını isterdi,¹⁸⁴ cimrilik,¹⁸⁵ dilencilik¹⁸⁶ ve tembellikten sakındırır,¹⁸⁷ yaptığı işin hakkını verir,¹⁸⁸ ticâret ahlâkını önemserdi.¹⁸⁹ O, önem ve öncelik sıralaması yapar, önemli işlere öncelik tanır. Nitekim İslâm'ın ilk eğitim ocağı Suffe Ashâbı'nın ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik vermiş, bu nedenle de kızı Fatıma'nın hizmetçi talebini geri çevirmişti.¹⁹⁰

Hız Muhammed, İslâm'a kötülükleri dokunabilecekleri bertaraf etmek, henüz Müslüman olmayan ama İslâm'a faydalı olabileceğini düşündüğü kimselerinin kalbini dine ısındırmak veya yeni Müslüman olanları İslâm'a alıştırmak amacıyla ganîmet mallarından onlara fazlaca verirdi. Böylece kavminin lideri pozisyonundakiler ile toplumda nüfuz sahibi kimseleri örnek alanların İslâm'a girmelerini kolaylaştırırdı.¹⁹¹ Pek tabiidir ki kalpleri İslâm'a ısındırma (müellefe-i kulûb) ihtiyacı¹⁹² devirden devire farklılaşabilir, Hız Peygamber döneminde uygulanan ve başarılı olan bu nebevî tatbikât "zaman, şartlar ve ortam değiştiğinde" tekrar gündeme gelebilir veya gündemden kalkabilir. Nitekim Hız Ömer, Müslümanların güçlü olduğu dönemde bu uygulamadan vazgeçmiş ve müellefe-i kulûb'e zekâtтан hiçbir pay vermemiştir.¹⁹³

¹⁷⁷ Buhârî, "Tevhîd", 31; "Tıb", 44; "Rikâk", 21; "Megâzî", 12; Müslim, "Selâm", 111; "Zühd", 64; İbn Mâce, "Tıb", 43; "Fiten", 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/199; 4/399.

¹⁷⁸ Buhârî, "İlim", 11; Müslim, "Cihâd ve siyer", 6; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 136; Tirmizî, "Tahâret", 112.

¹⁷⁹ Müslim, "Zühd", 64; "Cenâiz", 3; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 17-18.

¹⁸⁰ Tirmizî, "Zühd", 1, 11; İbn Mâce, "Fiten", 12, 15; "Ticârât", 4.

¹⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/5-6; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/129-131; Tirmizî, "Büyü", 4.

¹⁸² et-Tevbe 9/103. "...Onlara salat et (destek ol/motive et/cesaretlendir/özgüven aşıla)! Şüphesiz ki senin desteğin (motive etmen) onlar için bir huzur ve güven kaynağıdır (gönül ferahlığıdır/dinginliktir/moraldır)..."

¹⁸³ Buhârî, "Zekât", 50; "Büyü", 15; Nesâî, "Büyü", 1.

¹⁸⁴ Müslim, "Sayd ve Zebâih", 57; Tirmizî, "Diyât", 14; el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, 4/334.

¹⁸⁵ Müslim, "Birr", 56; Tirmizî, "Birr", 41; Nesâî, "Cihâd", 8.

¹⁸⁶ Buhârî, "Büyü", 15; "Zekât", 51; Müslim, "Zekât", 105, 106; Tirmizî, "Zekât", 38; "Büyü", 10; İbn Mâce, "Zekât", 25. Ayrıca bk. Tirmizî, "Zühd", 18; Ebû Dâvûd, "Zekât", 26, 27, 28.

¹⁸⁷ et-Tevbe 9/103; Buhârî, "Da'avât", 36, 44; Müslim, "Zikir", 73, 76. Hız Muhammed, tembellikten Yüce Allah'a sığınmıştır. bk. Buhârî, "Cihâd", 25; Müslim, "Zikir", 17; Tirmizî, "Da'avât", 71.

¹⁸⁸ Müslim, "İmân", 147; Sayd, 57; "Edâhî", 19; Ebû Dâvûd, "Dahâyâ", 10, 11; Tirmizî, "Edeb", 41; İbn Mâce, "Zebâih", 3; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/142; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 24/306.

¹⁸⁹ Müslim, "İmân", 164; Ebû Dâvûd, "Büyü", 51; Tirmizî, "Büyü", 4.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/80, 107. Ayrıca bk. Buhârî, "Rikâk", 17.

¹⁹¹ et-Tevbe 9/58-59; Buhârî, "İmân", 19; "Zekât", 50; Müslim, "Fedâil", 59; Tirmizî, "Zekât", 30; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/107.

¹⁹² et-Tevbe 9/60.

¹⁹³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Saffet Köse, "Hız Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 15-29.

Hız. Muhammed, çevre temizliğine önem verir,¹⁹⁴ tabiat, bitki ve hayvanları sever ve korur,¹⁹⁵ hem hayvancılığı geliştirmek hem savaşa hazırlıklı olmak hem de toplumsal kaynaşmayı temin etmek için “ok, at ve deve yarışlarının düzenlenmesini” teşvik ederdi.¹⁹⁶ Allah Resûlü, dostlarıyla sohbet edip eski günleri yâd eder,¹⁹⁷ üzerinde emeği olanların iyiliklerini unutmaz,¹⁹⁸ dost meclislerinde onlardan hayırla söz eder,¹⁹⁹ eski dostlarına hediyeler verir,²⁰⁰ zaman zaman evlerini şenlendirir,²⁰¹ haddini bilmezlerin dostlarını incitmesine müsaade etmezdi.²⁰² O, hastaları ziyaret eder,²⁰³ insanların acılarını paylaşır,²⁰⁴ ölümü hatırlayıp ibret almaları için mezarlıklara gidilmesini tavsiye ederdi.²⁰⁵

Hız. Muhammed, İslâm davası uğruna şehit olanların geride bıraktıkları dul eş ve yetimlerine sahip çıkar, onlar maddî ve manevî destek olur,²⁰⁶ geçmişte önemli fedakârlıklar yapan arkadaşlarına daha fazla ilgi gösterir, küçük kusurları nedeniyle onlara kızmaz, incitmez, dışlamaz ve daha kıdemsizlere ezdirmezdi.²⁰⁷ Allah Resûlü, din kardeşleri hakkında kötü konuşmaz, lanet/beddua etmez,²⁰⁸ ahitlerine sadık kalmayanları ikaz eder, ihtiyat ve tedbiri hiçbir zaman elden bırakmazdı. O, sadece Bi'r-i Maüne katliâmını gerçekleştiren kabîlelere,²⁰⁹ peygamberlerini tanrılaştıran Yahûdîlere ve Hendek Savaşı'nda namazların vaktinde kılınmasına engel olan Mekkeli müşriklere beddua etmişti.²¹⁰

Hız. Muhammed, çocukların eğitimine büyük önem verir, onlara şefkatle davranır, uyarılarını yumuşaklıkla yapar,²¹¹ çocuklara baskı ve zor kullanmayı doğru bulmaz,²¹² dövülerek çocuk terbiye edilmesini asla onaylamaz, tam tersine anne ve babalara “yavrularına güzel örnek olmalarını” tavsiye

¹⁹⁴ er-Rahmân 55/7-8; Müslim, “Eşribe”, 99; “Tahâret”, 94-96; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 14; Tirmizî, “Edeb”, 41; İbn Mâce, “Tahâret”, 21.

¹⁹⁵ Buhârî, “Mezâlim”, 23; Müslim, “Hac”, 458; “Müsâkât”, 7; “Sayd”, 58-59; “Selâm”, 153; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 44; “Tahâret”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/184, 191; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/201, 220.

¹⁹⁶ Tirmizî, “Cihâd”, 22.

¹⁹⁷ Nesâî, “Sehiv”, 99.

¹⁹⁸ Müslim, “Zekât”, 133; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/461.

¹⁹⁹ Buhârî, “Menâkıbu'l-ensâr”, 20; “Edeb”, 23; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 121; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 5/127-128.

²⁰⁰ Buhârî, “Şehâdât”, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/96.

²⁰¹ Buhârî, “Cihâd”, 38; Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 104.

²⁰² Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 222; Ebû Dâvûd, “Sünne”, 10.

²⁰³ Buhârî, “Vudû”, 44; Müslim, “Vasiyye”, 5; “Selâm”, 47.

²⁰⁴ Buhârî, “Cenâiz”, 2, 44; “Merdâ”, 4; “Tıb”, 4; Müslim, “Birr”, 40, 43, 53, “Cenâiz”, 12; “Selâm”, 47; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 3, 8; Tirmizî, “Birr”, 64; “Tıb”, 29, 35; İbn Mâce, “Cenâiz”, 1; Mâlik b. Enes, “‘Ayn”, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/23, 174, 461.

²⁰⁵ Müslim, “Cenâiz”, 103-104, 108; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 75, 77; Tirmizî, “Cenâiz”, 60; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/180.

²⁰⁶ Buhârî, “Cihâd”, 38; İbn Mâce, “Edeb”, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440; 3/425.

²⁰⁷ Buhârî, “Meğâzi”, 11-12; Müslim, “Fedâilu's-sahâbe”, 222.

²⁰⁸ Buhârî, “Ahkâm”, 34; “Bedü'l-halk”, 7; Müslim, “Birr”, 69, 87; “Cihâd”, 111; “Fedâil”, 68; Tirmizî, “Birr”, 65; *Şemâil*, 97.

²⁰⁹ Buhârî, “Cihâd”, 184; “Meğâzi”, 29; “Da'avât”, 58; Müslim, “Mesâcid”, 297, 302.

²¹⁰ Buhârî, “Salât”, 55; Müslim, “Mesâcid”, 206; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 53; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/92; 3/110.

²¹¹ Buhârî, “Et'ime”, 2; Tirmizî, “İsti'zân”, 10.

²¹² İbn Mâce, “Ta'biru'r-rüya”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/340.

ederdi.²¹³ Allah Resûlü, ashâbına hanımlarına iyi davranmalarını tembihler,²¹⁴ kendisinin “aile fertlerine en iyi davranan olduğunu”²¹⁵ söyler, kadınları özenle korunması gereken “cam kristallere” benzetir,²¹⁶ Allah yolunda cihâda katılmak isteyen kadın sahâbileri engellemez, kararlarına saygı duyardı.²¹⁷ Hz. Muhammed, vahyin ilk muhataplarına; “*Cennetin annelerin ayakları altında olduğunu*” söyler,²¹⁸ bekârların evlendirilmesini ister,²¹⁹ kadınların da erkekler gibi eşlerini seçme hürriyeti olduğunu ifade eder, kız veya dul olsun “evlenecek kadının izninin alınmasını” şart koşar,²²⁰ “*Kızları görüşlerini almadan evlendirmeyiniz*”²²¹ diyerek kadının tercih etmediği birisiyle zorla evlendirilmesine müsaade etmezdi.

Hz. Muhammed, köle ve câriyeleri evlendirmeyi tavsiye eden âyetlere²²² uygun davranır, köle ve câriyelerin iyi bir eğitim almalarını, özgürlüklerine kavuşturulmalarını ve içlerinden uygun olanların evlendirilmelerini tavsiye ederdi.²²³ Kutlu Nebî, “Allah Teâlâ’nın çok eşli erkeklerin hanımları arasında adâleti sağlamalarının zor olacağı ikazını” dikkate alır, ashâbına tek eşliliği (monogami) önerir, zorunlu durumlarda “adâletli davranmak şartıyla” çok eşliliğe (poligami) “müsaade ederdi.”²²⁴ Hz. Muhammed; “*Bir kimsenin iki hanımı olur, birine daha fazla meylederse kıyamet gününde bir tarafı çarpık olarak gelir*”²²⁵ diyerek uyarır, iki eş arasında adâletli olmayı teşvik eder, bunu başaramayacak olanları ikinci evlilik yapmaktan sakındırırdı. Allah Resûlü, kadınların dövülmesini asla doğru bulmaz, hiçbir zaman dayağı çare olarak görmez/göstermez,²²⁶ karı-kocanın karşılıklı sevgi, saygı, güven, merhamet ve sadâkatle evliliklerini sürdürmelerini öğütler, boşanmak isteyen karı-kocaya güzellikle ayrılmalarını,²²⁷ birbirlerine iyi davranmalarını ve karşılıklı haklara riâyet etmelerini²²⁸ tavsiye eder, boşanan kadına “örfe uygun nafaka” ödenmesini²²⁹ tembihlerdi. O, kadınların Mescid-i Nebevî’de hem beş vakit namaza hem de Cuma²³⁰ ve bayram namazlarına²³¹

²¹³ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 143, 144; “Salât”, 26, 96; Tirmizî, “Birr”, 32, 33, “Cum’a”, 60; “Salât”, 182; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/77.

²¹⁴ Buhârî, “Enbiyâ”, 1; “Nikâh”, 79; Müslim, “Radâ”, 18; Tirmizî, “Radâ”, 11; İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

²¹⁵ Müslim, “Fedâil”, 70; Tirmizî, “Menâkıb”, 63; İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

²¹⁶ Buhârî, “Edeb”, 116; Müslim, “Fedâil”, 70, 72, 73.

²¹⁷ Buhârî, “Menâkibu’l-ensâr”, 18; Müslim, “Cihâd ve siyer”, 135; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 32.

²¹⁸ İbn Mâce, “Cihâd”, 12; Nesâî, “Cihâd”, 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/114.

²¹⁹ en-Nûr 24/32-33; Buhârî, “Nikâh”, 3; Müslim, “Nikâh”, 1, 5; İbn Mâce, “Nikâh”, 1.

²²⁰ Buhârî, “Nikâh”, 41-42; “İkrâh”, 3; “Hiyel”, 11; Müslim, “Nikâh”, 64, 65; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 22-23, 25; Nesâî, “Nikâh”, 31-36; İbn Mâce, “Nikâh”, 11-12; Tirmizî, “Nikâh”, 18; Dârimî, “Nikâh”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/136.

²²¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/181. Ayrıca bk. Buhârî, “Nikâh”, 41; Müslim, “Nikâh”, 64, 65; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 24-25; Tirmizî, “Nikâh”, 18; Nesâî, “Nikâh”, 31-34; İbn Mâce, “Nikâh”, 11.

²²² en-Nisâ 4/3, 25; en-Nûr 24/32. el-Bakara 2/221.

²²³ Buhârî, “İlim”, 31; Nesâî, “Nikâh”, 65.

²²⁴ en-Nisâ 4/3, 129.

²²⁵ İbn Mâce, “Nikâh”, 47.

²²⁶ Buhârî, “Nikâh”, 93; “Tefsir”, 91/1; Müslim, “Cennet”, 49; “Fedâil”, 79; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40-42; İbn Mâce, “Nikâh”, 51; Nesâî, “Talâk”, 53.

²²⁷ el-Bakara 2/229; et-Talâk 65/2.

²²⁸ el-Bakara 2/228-241; et-Talâk 65/6-7.

²²⁹ el-Bakara 2/241.

²³⁰ Kadınların Cuma namazına katıldıklarını haber veren hadisler için bk. Ebû Dâvûd, “Salât”, 221, 223; Nesâî, “İftitâh”, 43.

katılmalarını ister, onlara belirli vakitler ayırıp sohbet eder, dinî mevzûlarla alakalı suallerini cevaplandırır.²³² O, geceleri teheccüd namazını mescitte kılmak isteyen kadınlara zorluk çıkartanları ikaz eder ve hanımlarına izin vermelerini isterdi.²³³

Allah Resûlü, din kardeşliğine zarar veren kibir, gösteriş, adam kayırma,²³⁴ dalkavukluk, yağcılık ve gıybetten nefret eder,²³⁵ konuşanın sözünü tamamlamasını bekler, müdâhale etmez, insanlarla birlikteyken içlerinden biriyle fısıldaşarak konuşmaz, kaş göz işareti yapmazdı.²³⁶ Hz. Muhammed, ashâbını bıktırıp usandırmamak için belirli günlerde sohbet eder,²³⁷ farz namazlardan önce ve sonra vahyin ilk temsilcilerine Kur'ân'dan sûre veya âyetler okur, ezberlemelerini sağlardı.²³⁸ O, gereksiz sorular sorulmasından,²³⁹ insanlara lakap takılmasından, dedikodu yapılmasından hoşlanmaz,²⁴⁰ hâlden anlar, insanlarla ilişkilerinde kibâr ve ölçülü olur,²⁴¹ küçüklere sevgi, büyüklere saygı gösterilmesini öğütlerdi.²⁴²

Hz. Muhammed, sadaka-i câriyeye ve genel olarak yardımlaşma ve dayanışmaya çok büyük önem verir,²⁴³ din kardeşliğinin pekiştirilmesi için her türlü önlemi alır,²⁴⁴ din kardeşlik bağlarının sağlamlaştırılması için sevdiği kimselere sevdiğini söylerdi.²⁴⁵ O, arkadaşlarına saygılı davranır, esnerken ve hapşırırken eliyle ağzını kapatır, ashâbına da kapatmalarını tavsiye eder,²⁴⁶ çevresindekileri rahatsız etmemek için vücut temizliğine dikkat eder, güzel kokular sürünür ve pis kokan yiyecekler yemezdi.²⁴⁷

²³¹ Kadınların bayram namazını “namazgâhta/musallâ” kıldıklarına dair hadisler için bk. Buhârî, “İydeyn”, 12; Müslim, “Salâtu'l-İydeyn”, 10, 11, 12; Ebû Dâvûd, “Salât”, 238, 239, 242.

²³² Buhârî, “Zekât”, 44; “İlim”, 35; Müslim, “Birr”, 152; “Salâtu'l-İydeyn”, 13; İbn Mâce, “İkâme”, 155; Tirmizî, “İmân”, 6; Mâlik b. Enes, “Tahâre”, 29; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/34. (Hz. Peygamber'in kadınların rüyada ihtilam olmasıyla ilgili soruya verdiği cevap için bk. Buhârî, “İlim”, 50. Uzun süre hayız gören ve temizlenemeyen kadının sorusuna verdiği cevapla ilgili bk. Buhârî, “Hayz”, 24, 26; Müslim, “Hayz”, 14; Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 108.)

²³³ Buhârî, “Nikâh”, 116; “Ezân”, 162, 166; “Cum'a”, 13; Müslim, “Salât”, 135-137, 138-140; Ebû Dâvûd, “Salât”, 53; Nesâî, “Mesâcid”, 15; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/40; 2/90, 140.

²³⁴ Müslim, “Hudûd”, 8.

²³⁵ el-İsrâ 17/37; el-Kasas 28/76; Buhârî, “Edeb”, 38, 54, 61; “Nikâh”, 46; Müslim, “Birr”, 70; “Zühd”, 66, 68; “Cennet”, 46; Tirmizî, “Birr”, 23, 58, 85; “Zühd”, 54; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 9, 35; İbn Mâce, “Edeb”, 36; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/223; 4/93.

²³⁶ Buhârî, “Edeb”, 85; Müslim, “İmân”, 74; Tirmizî, “Zühd”, 11; “Birr”, 71; *Şemâil*, 97, 160.

²³⁷ Buhârî, “İlim”, 11, 12; Müslim, “Sıfatu'l-münâfikîn”, 82; Tirmizî, “Edeb”, 72.

²³⁸ Buhârî, “Sücûdu'l-Kur'ân”, 2; Müslim, “Cum'a”, 51, 64; Ebû Dâvûd, “Salât”, 221-223; Nesâî, “Cum'a”, 39.

²³⁹ Buhârî, “Edeb”, 6; Müslim, “Hac”, 412; Tirmizî, “Hac”, 5; Nesâî, “Menâsiku'l-hac”, 1.

²⁴⁰ el-Hucurât 49/12; el-Hümeze 104/1; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 35, 80.

²⁴¹ Buhârî, “İmân”, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/206.

²⁴² Tirmizî, “Birr”, 15; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 58.

²⁴³ el-Bakara 2/267; Buhârî, “Mezâlim”, 5; Müslim, “Lukata”, 18; “Birr”, 65; “Vasiyye”, 14; Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'ân”, 2; İbn Mâce, “Sünne”, 20.

²⁴⁴ el-Hucurât 49/10; Buhârî, “Nikâh”, 46; Müslim, “İmân”, 93; Tirmizî, “Zühd”, 53; Mâlik b. Enes, “Hüsnu'l-hulk”, 4.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 112-113.

²⁴⁶ Buhârî, “Edeb”, 126; Müslim, “Zühd”, 56, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440.

²⁴⁷ Buhârî, “İsti'zân”, 5; Müslim, “Cum'a”, 91.

Görüldüğü üzere tüm bu sayılanlar Hz. Muhammed'in sünnetinin toplumsal boyutunun sadece bir kısmıdır. Müslümanların onun sünnetinin evrensel boyutlarını da bilmeleri ve uygulamaları İslâm'ın tüm dünyaya doğru tanıtılması açısından büyük önem arz eder.

3. Hz. Muhammed'in Evrensel Açıdan Örnekliliği

Bu başlıkta Hz. Muhammed'in sünnetinin evrensel boyutlarına dikkat çekilmiş, onun bu yönünün de örnek alınmasının ehemmiyetine vurgu yapılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, hicretin altıncı yılında Hudeybiye Antlaşması'nın hemen ardından yakın bölge devletlerini yöneten Kisrâ, Kayser ve Necâşî gibi hükümdarlara İslâm'a davet mektupları göndermiş, bu davranışıyla İslâm'ın uluslararası planda da bilinir ve tanınır olmasını hedeflemiştir. Dolayısıyla onun bu uygulamasına bakarak "sünnetin evrensel boyutu" olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Kaldı ki Müslümanların İslâm'ı tebliğ ve temsil,²⁴⁸ ilâ-i kelimetullah, Allah yolunda cihâd,²⁴⁹ yeryüzünde barış ve adâleti tesis etme,²⁵⁰ mazlûmlara sahip çıkma²⁵¹ gibi "evrensel görevleri" zaten vardır. Müslümanlar bu sorumluluklarını bilir, sünneti sadece "bireysel alana" hapsedmez, sünnetin toplumsal ve evrensel boyutlarına daha fazla ağırlık verirlerse Hz. Peygamber'e gerçek anlamda ittibâ/itaat/iktidâ etmiş ve onun ümmetinden olma şansını/fırsatını/imkânını doğru değerlendirmiş olurlar.

Şimdi Hz. Muhammed'in "evrensel sünnetlerinden" bazı örnekler verelim.

Hz. Muhammed, Müslümanların yeryüzünde barış ve adâleti sağlayabilmeleri için öncelikle kendi toplumlarında huzur, emniyet ve güven ortamını tesis etmelerini isterdi. O, bir kadının tek başına Hîre şehriden²⁵² kalkıp kimsenin himâyesi olmadan Mekke'ye gelmesini, Kâbe'ye tavaf etmesini, aynı şekilde yalnız başına güven içinde tekrar geldiği yere dönmesini arzular, ashâbına "böyle huzurlu bir toplum inşa etmelerini" tavsiye ederdi.²⁵³

Hz. Muhammed, insan haklarını savunur,²⁵⁴ düşmanlarının bile iyiliğini ister,²⁵⁵ zalimlere, kâfirlere ve müşriklere karşı kararlı ve onurlu bir duruş sergiler,²⁵⁶ zimmîlerin (Müslümanlarla birlikte yaşayan diğer inanç mensuplarının) din hürriyeti, can ve mal güvenliği konusunda son derece titiz ve hassas davranırdı.²⁵⁷ O, yaptığı antlaşmalara sadık kalır, vefâsızlığı ve antlaşmaya ihâneti doğru bulmaz, her türlü ilkesizliği ve adâletsizliği şiddetle reddederdi.²⁵⁸ Allah Resûlü, gayr-i Müslimleri İslâm'a davet ederken aceleci davranmaz, insanları tedirgin etmez, tetricilik ilkesini uygulardı.

²⁴⁸ İslâm'ı tebliğ ve temsille ilgili bazı âyetler için bk. el-Bakara 2/143; en-Nahl 16/82; en-Nûr 24/54; et-Teğâbûn 64/2; el-Hac 22/78.

²⁴⁹ Allah yolunda mücadele etmekle ilgili bazı âyetler için bk. el-Bakara 2/154, 190, 195, 218, 244, 261-262; Âl-i İmrân 3/157, 169; en-Nisâ 4/74-76, 84, 89, 94-96, 100; el-Mâide 5/35; el-Enfâl 8/74.

²⁵⁰ en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8; el-A'râf 7/29; en-Nahl 16/90; eş-Şûrâ 42/15; el-Hadîd 57/25.

²⁵¹ en-Nisâ 4/75.

²⁵² O dönemde Sasânî İmparatorluğu'na bağlı Irak eyaletinin önemli bir kenti olan Hîre günümüzde Irak'ta Necef'e bağlı bir beldedir.

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/257.

²⁵⁴ Buhârî, "Rikâk", 48. Ayrıca bk. Buhârî, "Menâkıb", 25.

²⁵⁵ eş-Şu'arâ 26/3.

²⁵⁶ el-Fetih 48/29; Buhârî, "Mezâlim", 3.

²⁵⁷ Buhârî, "Cizye", 9; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 153.

²⁵⁸ et-Tevbe 9/1-4; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 152.

Nitekim o, Taif'ten kendisiyle görüşmeye gelen Sakîf kabilesi heyetinin “kendilerine eğer zekât ve cihâd şart koşulmazsa Müslüman olup biat edecekleri şeklindeki talebini” olumlu karşılamış ve “*Onlar, eğer Müslüman olurlarsa ileride zekâtı da verecek cihâda da katılacaklar*”²⁵⁹ diyerek bu isteklerini zamana bırakmıştır. Zira Hz. Muhammed, onların kalbine iman tam manasıyla yerleştikten sonra bunun gereğini yapıp zekâtı da vereceklerine cihâda da katılacaklarına gönülden inanmış ve öyle de olmuştur.

Hz. Muhammed, savaş esirlerinin köleleştirilmesini doğru bulmaz, köle ve câriyelerin özgürlüklerine kavuşturulmasını ister, fidye karşılığı, karşılıksız veyahut değişik şekillerde²⁶⁰ onların serbest bırakılmalarını arzular ve bu minvalde konuşmalar yapardı.²⁶¹ Allah Resûlü, tüm dünyada toplumun en zayıf kesimi olan işçi,²⁶² köle,²⁶³ kadın, yetim, öksüz, kimsesiz ve fakirlerin haklarını²⁶⁴ savunur, onlara haksızlık yapanlarla mücâdele eder, mazlûmların şeref ve haysiyetlerini korurdu.²⁶⁵ Zira o, gençliğinde zayıfların güçlüler tarafından ezilmelerini engellemek ve zulme uğrayanların haklarını almak amacıyla kurulan Hılfu'l-Fudûl'un (Erdemliler Sözleşmesi) bir üyesi olmuş,²⁶⁶ peygamber olduktan sonra da bu antlaşmadan övgüyle söz etmiş, yine olsa böyle bir hareketin/sözleşmenin içinde yer alacağını ifade etmiştir.²⁶⁷

Hz. Muhammed, ırkçılık ve ayrımcılık yapılmasını doğru bulmaz,²⁶⁸ kabilesiyle veya ırkıyla övünenleri ayıplar, bunun Câhiliye âdeti olduğunu söyler, tüm insanları bir tarağın dişleri gibi eşit görür, İslâm'da bir ırkın diğerine hiçbir üstünlüğünün olmadığını söylerdi. O; “*Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap'a; beyazın siyaha, siyahın da beyaza takvâ dışında hiçbir üstünlüğü olmadığını...*”²⁶⁹ ifade eder ve sürekli takvâ (Yüce Allah'a, kendine, insanlara ve tüm mahlûkata karşı sorumluluk bilinciyle hareket etme; hassasiyet, farkındalık ve duyarlılık sahibi olma) vurgusu yapardı.²⁷⁰ Allah Resûlü, farklı ırklara mensup Müslümanları “din kardeşliği” ortak paydasında buluşturur,²⁷¹ onlara “ümme olma şuuru” aşılabilir, birlik ve beraberlik içinde hareket etmelerini isterdi. O, mü'minlerin İslâm'ı en güzel şekilde temsil etmelerini, toplumsal ve küresel

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, “İmâre”, 25-26.

²⁶⁰ Muhammed 47/4.

²⁶¹ Buhârî, “İmân”, 22; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 121; Dârimî, “Siyer”, 28. İbn Sâ'd, *et-Tabakât*, 2/22.

²⁶² Buhârî, “İcâre”, 10; “Büyü”, 106; Müslim, “Eymân”, 41; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123-124; Tirmizî, “Birr”, 31, 32; İbn Mâce, “Rehin”, 4; Nesâî, “Eymân ve'n-nuzûr”, 44.

²⁶³ Buhârî, “İmân”, 22, 30; Müslim, “Eymân”, 34, 38; “Zühd”, 74.

²⁶⁴ en-Nisâ 4/10; el-En'âm 6/152; el-İsrâ 17/34; ez-Zâriyât 51/19; Buhârî, “Nafakât”, 1; Müslim, “İmân”, 145; Mâlik b. Enes, “Zekât”, 6; Tirmizî, “Birr”, 14; İbn Mâce, “Edeb”, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440; 5/250.

²⁶⁵ Buhârî, “Bedu'l-vahy”, 1.

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/191.

²⁶⁷ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Ebû Abdillâh Abdusselâm (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2004), 6/603.

²⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 112; İbn Mâce, “Fiten”, 7.

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/411.

²⁷⁰ Buhârî, “Tefsir”, 12/ 2.

²⁷¹ Buhârî, “İmân”, 4; “Mezâlim”, 3; “Edeb”, 27, 36, 62; “Fedâilu ashâbi'n-nebî”, 3; Müslim, “İmân”, 65, 66; “Birr”, 32, 66; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 2; “Edeb”, 49.

problemlerin çözümü için canla başla çalışmalarını tavsiye eder, tefrikaya düşmemelerini, din kardeşlik bağlarına/duygularına ve “ümme olma bilincine” zarar vermemelerini tembihlerdi.²⁷²

Hız Muhammed, ashâbını zaman zaman motive eder, onlara yüksek hedefler gösterir, insanları İslâm’a davet etmek, Yüce Allah’ı tanıtmak, bir kişinin bile olsa hidâyete ermesini sağlamak için²⁷³ o dönemin önemli merkezlerinden olan Yemen, Şam, Irak,²⁷⁴ Mısır,²⁷⁵ Bizans’ın başkenti İstanbul²⁷⁶ ve Roma’nın²⁷⁷ fethedilmesini vasiyet ederdi. O, bu bölgelerin “ganimet için” değil “Yüce Allah ile gönüller arasına giren her türlü engeli ortadan kaldırmak ve insanların özgürce karar vermelerini temin etmek için” fethedilmesini isterdi. Nitekim İslâm’ın ilk temsilcileri onun bu önerilerini emir telakki etmiş, her biri ayrı ayrı diyarlara gitmiş²⁷⁸ ve pek çok ırktan insanın Müslüman olmasının önündeki manevî engelleri ortadan kaldırmışlardır. Nitekim sahâbenin çoğunluğunun kabirlerinin Mekke ve Medine dışında olması onların Hz. Peygamber’in bu tavsiyesine itaat ettiklerinin apaçık bir delilidir. Zira Kur’ân, yeryüzünde fitne (baskı, zulüm, tehdit, eziyet, işkence) ortadan kalkıncaya, İslâm tüm dünyada gerçek anlamda bilininceye,²⁷⁹ İslâm’ın hak din ve üstün, diğer tüm dinlerin batıl (boş/anlamsız/değersiz/geçersiz) olduğu insanlığa açıklanıncaya/gösterilinceye²⁸⁰ kadar bu mücâdelenin devam etmesi gerektiğini bildirmiştir. Görüldüğü üzere İslâm dini, tüm zamanlara ve toplumlara hitap etmekte,²⁸¹ Müslümanlara çok önemli evrensel görevler yüklemektedir.

Allah Resûlü, dünyada iyilikleri yaygınlaştırma ve kötülükleri engelleme konusunda mü’minlerin yardımlaşmalarını, ancak günah işleme ve düşmanlıkları körüklemeye dayanışma içinde olmamalarını,²⁸² hayırda yarışmalarını²⁸³ isterdi. O, Kur’ân’da “mu’tedil ümmet”²⁸⁴ ve “en hayırlı ümmet (hayra çağırان, ma’rûfu emreden ve münkerden sakındıran)”²⁸⁵ olarak vasfedilen ümmetinin “pasif, ürkek ve korkak” değil, “güçlü, belirleyici, istikrarlı, sağduyulu, güven veren ve güven duyulan ümmet” olmalarını arzulardı.

²⁷² Rûm 30/32; Buhârî, “İmân”, 22; “Edeb”, 44; Müslim, “Eymân”, 40.

²⁷³ Buhârî, “Meğâzî”, 39; Müslim, “Fedâilu’s-sahâbe”, 34; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 100-101.

²⁷⁴ Mâlik b. Enes, “Cami’”, 2.

²⁷⁵ Müslim, “Fedâilu’s-sahâbe”, 226.

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 3.

²⁷⁷ Dârimî, “Mukaddime”, 43.

²⁷⁸ Sahâbe-i Kirâm, Resûlullah’ın vefatından sonra Medine’den çıkıp Hint yarımadasına kadar rihleler yapmış, gittikleri her yere mescid ve medreseler inşa ederek İslâm medeniyetinin temellerini atmışlardır. bk. Erdoğan Köycü, “Hadîs Metinlerinin Tedvîn ve Tasnîfinden Önemli Bir Yere Sahip Olan “er-Rihle fi Talebi’l-Hadîs”in Rolü Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)* 6/2 (2020), 407-423.

²⁷⁹ el-Enfâl 8/39.

²⁸⁰ el-Fetih 48/28.

²⁸¹ el-A’râf 7/158; el-Enbiyâ 21/107. Ayrıca bk. el-Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/96-97, 110, 138; en-Nisâ 4/1, 170, 174; el-Mâide 5/67; el-En’âm 6/19; el-Fussilet 41/33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/159; 3/492.

²⁸² el-Mâide 5/2.

²⁸³ el-Mâide 5/48.

²⁸⁴ el-Bakara 2/143.

²⁸⁵ Âl-i İmrân 3/110.

Sonuç olarak Hz. Muhammed sadece Müslümanlar için değil tüm insanlar için en güzel örnektir.²⁸⁶ Zira ondan sonra “başka peygamber” veya “yeni bir kutsal kitap” gelmeyecektir. O, Allah Teâlâ’nın kendisine verdiği elçilik görevini²⁸⁷ îfâ etmiş, yaşadığı dönemin insanlarına örnek olmuş²⁸⁸ ve ahirete irtihâl etmiştir.²⁸⁹ Bugün Müslümanların yapması gereken onu taklit etmek değil örnek almak, sünnetin söz konusu üç boyutunu çok iyi öğrenmek, insanlığa tanık/şahit/rehber/model olmak,²⁹⁰ onun tebliğ ettiği Kur’ân-ı Kerîm’i ve hak din İslâm’ı tüm dünyaya doğru tanıtmaktır.

Sonuç

Hz. Muhammed, Kur’ân’ı tebliğ, tebyîn, ta’lîm ve temsil ederek teoriyi pratiğe dönüştürmüş, bütün bu çabalarının ürünü olan sahih sünnetini Müslümanlara miras bırakmıştır. Kur’ân’ın genel ilkeleri ve Hz. Peygamber’in insanlık için değerler manzûmesi olan sahih sünneti incelendiğinde görüleceği üzere Kur’ân-ı Kerîm ile sahih sünnet “et ile tırnak” gibi ayrılmaz bir bütündür. Kur’ân-ı Kerîm “gonca/tomurcuk” ise sünnet-i seniyye onun “açılmış gül” hâlidir. Sünnet, Kur’ân-ı Kerîm’in nebevî tefsîri ve hayata açılımıdır.

Hz. Peygamber’in örnekliliğinden en güzel şekilde istifade edebilmek için “taklit” ile “teessî” arasındaki farkı bilmek, “bilinçli bir faaliyet olan teessî” ile “şeklen ona benzemek olan taklîdi” birbirine karıştırmamak gerekir. “Taklit”, kaynağını ve amacını öğrenmeden bir davranışı aynen tekrarlamak iken “örnek almak”, dayanağını ve maksadını bilerek bir davranışı takip etmektir. Bir Müslüman Hz. Muhammed’i taklit etmekle değil, örnek almakla mükelleftir. Allah Resûlü’nün söz, fiil ve onayları sadece “tarihî değeri olan bir bilgi hazinesi” değil, her dönemin insanına dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını gösteren ve çok önemli ilkeleri muhtevî bir kılavuzdur. Ümmet-i Muhammed, Hz. Peygamber’in sünnetinin “bireysel, toplumsal ve evrensel” boyutlarını bilmek, “toplumsal ve evrensel model oluşturma” anlamında insanlığa sunduğu kalıcı prensipleri öğrenmek, bunlardan yeni kavramlar ve paradigmlar üretmek zorundadır. Çünkü sünnetin hükme bağlayıp çözüme kavuşturduğu konular her ne kadar “şekil ve şart bakımından o döneme” has olsalar da “bu çözümlere hâkim olan ilke ve amaçlar” cihânşümûldür ve kıyamete kadar geçerlidir. Bu bakımdan yapılması gereken, Hz. Peygamber’in sünnetinin maksadını/amacını/gayesini/hedefini doğru idrâk etmek, buradan yeni umdeler/prensip/ilkeler üretmek, bunları sistemleştirip yaşanan çağa “en güzel metotla” taşımaktır.

Ümmet-i Muhammed’in sünnetin “bireysel boyutuna” ilaveten “toplumsal ve evrensel boyutlarını” da uygulamaları ve kıyametin kopacağı ana kadar yaşatmaları elzemdir. Çünkü sünnet, sadece “bireysel boyutta yaşanan manevî bir tecrübe” değildir. Her mü’min kendi kişisel

²⁸⁶ el-Ahzâb 33/21.

²⁸⁷ el-Ahzâb 33/40.

²⁸⁸ Alparslan Kartal, “Ebu’l Hasan Harakani’nin Peygamber Tasavvuru”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2015), 161-175; Alparslan Kartal, “Kağızmanlı Hıfzı’nın Şiirlerinde Peygamber Tasavvuru”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 55-75.

²⁸⁹ ez-Zümer 39/30.

²⁹⁰ el-Hac 22/78. “...Allah, sizi hem daha önce hem de bu Kur’ân’da Müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (örnek/model/tanık) olsun, siz de insanlara şahit (örnek/model/tanık) olasınız...”

hidâyetiyle/kurtuluşuyla beraber tüm insanlığın hidâyetini de düşünmek zorundadır. Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanları “mu'tedil ümmet” ve “en hayırlı ümmet” olarak nitelemiş, Hz. Peygamber de ümmetinin “pasif ve korkak” değil, “aktif, cesûr, güçlü, kararlı, azimli ve güven veren merkezî ümmet” olmalarını istemiştir. Bu bakımdan Müslümanlar birlik ve beraberlik içinde hareket ederek tüm dünyayı “hak ve adâletin tecelli ettiği barış ve esenlik yurduna” dönüştürmek mecburiyetindedir.

Müslümanlar dünyada söz sahibi olmak, kâfirlerin zulmüne maruz kalmamak, ezilmemek, sömürülmemek, İslâm'ı insanlığa dosdoğru temsil etmek ve güven duyulan çok güçlü bir ümmet olmak istiyorlarsa yapmaları gereken hiç vakit kaybetmeden tıpkı “dünyadaki diğer bazı devletlerin” yaptıkları gibi birleşmek ve güçlenmektir. Nitekim ümmet-i Muhammed, öncelikle “Türk Birleşik Devletleri”, “Arap Birleşik Devletleri” ve diğer İslâm ülkeleri de yakın bölgelerindeki Müslüman devletlerle “birleşik devletler” kurmalı, daha sonra “tüm bu birleşik Müslüman devletler” bir araya gelmeli, ortak hareket edecek, ortak kararlar alacak “güçlü dinî, siyâsî, askerî, hukûkî ve ekonomik bir yapı” tesis etmeyi başarmalıdır. Kanaatimizce bu mekanizmayı kurmak ve istikrarlı bir şekilde sürdürmek, ancak ve ancak “İslâm kardeşliğini” özümseyen, tefrikaya düşmeyen, ırkçılık ve mezhepçilik yapmayan, sünnetin toplumsal ve evrensel boyutlarını içselleştiren ve Yüce Allah'ın yoluna kendilerini adayan “muttakî, muhsin, muslih, muhlis, sâlih ve sâdik mü'minlerin” üstün gayretleriyle mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1403.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî. *Tefsîru Abdirrezzâk*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Ebû Abdillâh Abdusselâm. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2004.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Şu'abu'l-İmân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1989.
- Dârimî, Abdullâh b. Abdirrahman es-Semerkindî. *Sünenü'd-Dârimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâinî. *Müsnedü Ebî Avâne*. thk. Eymen b. Arif ed-Dimeşkî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Yâ'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsnedü Ebî Yâ'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.

- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. thk. Faysal Ahmed el-Cevâbira. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1991.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şu'ayb el-Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Me'âfirî el-Basrî el-Misrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. M. Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: y.y., 1399/1979.
- İbn Humejd, Ebû Muhammed Abd İbn Humejd b. Nasr. *Müsnedü Abd İbn Humejd*. thk. Subhî el-Bedrî es-Semerrâî - Mahmud Muhammed Halîl es-Saîdî. Kâhire: Mektebetü's-sünne, 1408/1988.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1957.
- İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Câmi' u'l-usûl fi ehâdisi'r-resûl*. thk. Abdulkadir el-Arnaûd. Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1969-1972.
- Kartal, Alparslan. "Ebu'l Hasan Harakani'nin Peygamber Tasavvuru". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2015): 161-175.
- Kartal, Alparslan. "Kağızmanlı Hıfzı'nın Şiirlerinde Peygamber Tasavvuru". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018): 55-75.
- Kartal, Alparslan. "Rivâyetlerde Medine'ye Hicrette (M. 622) Yaşanan Fizikî ve Manevî Problemler". *Uluslararası Göç ve Kültür Sempozyumu (Amasya) Bildiriler Kitabı*. 2/93-100. Ankara: KIBATEK Yayınları, 2016.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. *İslâm Düşüncesinde Sünnet -Eleştirel Bir Yaklaşım-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri. "Sünnet'in Yeni Tanımının Yorumu". *İslâmî Araştırmalar* 5/3 (1991): 154-164.
- Köse, Saffet. "Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları Bağlamında Ahkâmın Değişmesi Tartışmalarına Bir Bakış". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006): 15-29.
- Köycü, Erdoğan. "Hadîs Metinlerinin Tedvîn ve Tasnîfinde Önemli Bir Yere Sahip Olan "er-Rihle fi Talebi'l-Hadîs" in Rolü Üzerine Bir Değerlendirme". *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)* 6/2 (2020): 407-423.
- Köycü, Erdoğan. "Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (S. A. S.) İnsan Sağlığının Korunmasında Tavsiye Ettiği Modern Tıpta da Uygulanabilecek Bazı Tedavî Yöntemleri". *Uluslararası*

- İslâm & Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi Bildirileri, 07-10 Ekim 2015.* 105-120. Adana: y.y., 2016.
- Köycü, Erdoğan. “Sahâbe-i Kirâmın Model Davranışlarının (İ’tidâl) Oluşumunda Hz. Peygamberin (s.a.s.) Rolü”. *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu Bildiri Kitabı, 26-27 Nisan 2018.* 1/396-404. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta’*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu‘ayb. *Sünenu'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun‘îm. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/ 2001.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu‘ayb. *Sünenu'n-Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özdeş, Talip. “İslâm Açısından Kadının Konumu ve Kadına Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi”. *Eskiye: Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (2009): 68-76.
- Rûyânî, Muhammed b. Hârûn. *Müsnedü Rûyânî*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416/1996.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu‘cemü'l-evsat*. thk. Târık b. Abdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415/1995.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu‘cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefî. Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1983.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*. thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1984.
- Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd. *Müsnedü Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *el-Câmi‘u’s-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*. thk. Seyyîd Abbâs. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1412.